

Dvojbe o moralnoj opravdanosti terorizma

Grubišić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:906021>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet Split

Anamarija Grubišić

JE LI TERORIZAM MORALNO OPRAVDAN?

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr.sc. Marita Brčić Kuljiš

Split, 30. lipnja 2020.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Što je terorizam?	3
3. Vrste terorizma (klasifikacija/tipologija)	10
4. Obilježja terorizma – Kako proglašavamo neki čin terorističkim?	14
5. Odnos etičkih teorija i terorizma	18
5.1. Aretička etika ili etika vrlina	18
5.2. Deontologija	22
5.3. Konzekvencijalizam	23
6. Terorizam i moral – suvremeni problemi i moguća rješenja	27
6.1. Pravedan rat i krajnja nužda	27
6.2. Moralnost terorizma	31
6.3. Moralan i legitiman odgovor u borbi protiv terorizma	33
7. Zaključak	35
8. Popis literature	37

1. Uvod

Globalni problem za koji se dugi niz godina traži globalno rješenje jest terorizam. Pojam „terorizam“ dolazi od latinske riječi „terror“ – strah, prijetnja, zastrašujuće djelo. Definicija „terora“ u političkom smislu je namjerno izazivanje straha stalnom prijetnjom, nasiljem ili primjenom nasilja radi postizanja određenih političkih ciljeva.¹ Teror se, u političkom smislu, može realizirati na različite načine. U suvremenom životu teror je sveprisutan. Kako oko nas, tako i u nama samima. Bitno je napomenuti da žrtve terora nisu samo stradale osobe već i osobe koje osjećaju strah u svakodnevnom životu izazvan određenim terorom. Život tih osoba je narušen, osim proživljenog terora u svijesti je prisutan i strah od budućeg terora. Većina će se voditi logikom „to se može dogoditi meni kao i bilo kome drugom“.

Terorizam u 21. stoljeću nema jedinstvenu općeprihvaćenu međunarodnu definiciju od svih legitimnih sustava vlasti u svijetu. Mnogi su stručnjaci, vlade pojedinih država i međunarodne organizacije ponudili svoje definicije ili općenito definirali terorizam. One se ponekad razlikuju, ali većinom imaju neke zajedničke karakteristike. No, na njih se ne možemo osloniti prilikom utvrđivanja je li neki čin teroristički i određivanja tko je terorist, a tko ne, jer uvijek postoje „neki drugi“ koji nemaju isto viđenje terorizma.

Zbog sveprisutnosti terorizma u suvremenom svijetu, terorizam se proučava unutar brojnih znanstvenih disciplina s različitih aspekata. Sam pojam na koji nitko trenutno ne može dati točnu definiciju gotovo je svakodnevno prisutan u medijima te izaziva negativne emocije i širi strah kod šire javnosti. Prema Primorcu filozofija je usmjerena na dva temeljna pitanja: što je terorizam i može li terorizam biti moralno opravdan?² Unutar filozofije morala terorizam se nastoji razumjeti u kontekstu njegove opravdanosti, odnosno neopravdanosti. Naime, prema nekim filozofijama terorizam u određenim okolnostima može biti opravdan, dok, s druge

¹ Usp. Hrvatska enciklopedija. „Teror“. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60996> Pristupljeno: 12. studenog 2019.

² Usp. Primorac, Igor. (2007). „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“. *Polemos*. 10(19):11-26. Pristupljeno: 2. listopada 2019.

strane, postoje i oni koji navode kako terorizam nikada i ničime ne može biti opravdan te da pitanje o moralnosti terorizma ne treba ni postavljati.

U ovom radu prikazat ćemo različite definicije i pristupe „terorizmu“ kako bismo osvijetlili razumijevanje samog pojma, prikazali njegovu kompleksnost i važnost koju ovaj fenomen ima. Zatim, prikazat ćemo njegovu tipologiju te kroz međunarodne dokumente donesene u svrhu legalne borbe protiv terorizma prikazati obilježja terorizma i što se smatra terorističkim činom. Ukratko ćemo prikazati tri normativne etičke teorije s čijeg ćemo gledišta analizirati i vrednovati moralnost, odnosno nemoralnost terorizma. Zatim ćemo s filozofskog gledišta sagledati suvremene moralne dileme vezane za terorizam i „borbu protiv terorizma“ kako bismo bolje razumjeli kada je terorizam i „borba protiv terorizma“ moralno opravdana, odnosno neopravdana.

2. Što je terorizam?

Terorizam je naizgled jedan od najopasnijih problema s kojim je suočen suvremeni svijet. Sama riječ se veže uz događaje koji su odnijeli mnoge ljudske živote te izazvali ili i dalje izazivaju strah, histeriju i očaj onih koji im svjedoče. Pojedini stručnjaci za terorizam ističu da je terorizam jedna od najvažnijih riječi u političkom vokabularu današnjice koja se ne bi smjela koristiti olako. Prije terorističkog napada na SAD-e (9. 11.2001.), terorizam se istraživao, ali nije bio „sveprisutna“ tema u znanstvenim krugovima i svakodnevnom govoru (javnom i privatnom). Od tada, terorizam predstavlja interes mnogih znanstvenika, teoretičara, političara, novinara, pripadnika obavještajnih, vojnih, policijskih institucija i drugih. Od tog događaja, velikim dijelom zahvaljujući medijima i moći SAD-a na ostatak svijeta, terorizam kao da se zavukao u sve sfere društvenog života. Pojedine vlade i mediji nas obavještavaju kako se vodi „rat protiv terorizma“, stoga možemo reći kako je fascinantno da još nemamo jedinstvenu, općeprihvaćenu, pravnu, društveno-političku definiciju fenomena protiv kojeg se borimo. Zašto je to tako?

Bilandžić navodi kako je sam pojam kompleksan jer je kombinacija političkih ciljeva, društvenih raslojavanja i podjela u vidu nacionalnog i etničkog pitanja, gospodarskih kulturoloških, vjerskih, etno-vjerskih, simboličkih pitanja i pitanja identiteta.³ Mnogi stručnjaci za terorizam smatraju kako je odgovor na ovo pitanje iznimno teško staviti u jedinstvenu definiciju zbog rasprostranjenosti i promjenjivosti terorizma u svim sferama života te zbog neslaganja u mišljenjima stručnjaka koji se bave ovim pitanjem. Marić se slaže da je jedan od problema u definiranju pojma „terorizam“ sam karakter terorizma koji se kroz povijest mijenjao, a mijenja se i danas. Također, smatra da za potpuno razumijevanje pojma „terorizam“ i njegove uloge u suvremenom svijetu trebaviti „terorizam“u vrijeme i prostor u kojem se događa te ga sagledati s više aspekata. Time ćemo izbjeći nepotrebno korištenje samog pojma za događaje koje ne spadaju pod terorističke.⁴ Laqueur navodi dva razloga nemogućnosti definiranja ovog pojma. Prvi razlog je neslaganje terorista i njihovih žrtava oko jednoznačne definicije, a drugi razlog su ideološki razlozi zbog kojih bi mnogi odbacili jednoznačnu općeprihvaćenu definiciju terorizma ako bismo je i donijeli.⁵ Drugim riječima, za neke zemlje „terorizam“ je legitimno pravo na obranu i te zemlje „teroriste“

³Usp. Bilandžić, Mirko. (2010). *Sjeme zla. Elementi sociologije terorizma*. Plejada Synopsis. Zagreb.

⁴Usp. Marić, Silvana. (2012). „Terorizam kao globalni problem“. *Medianali*. 6(11):87-102.

⁵Usp. Primorac, Igor. (2001). *Filozofija na djelu. Rasprave i ogledi iz praktične filozofije*. Hrvatsko filozofsko društvo. Zagreb. Str. 65.

smatraju „borcima za slobodu“⁶ Prema tome, mogli bi zaključiti, ako bi većina država usvojila jedinstvenu definiciju terorizma i dalje će postojati države koje će je odbaciti te neće prihvatiti osudu za provođenje „terorizma“, niti sankcije koje bi došle s takvom osudom. Vjerojatno je i da bi nastavile provoditi `terorističke akcije`, s obzirom na to da sa svog gledišta terorizam smatraju legitimnim sredstvom obrane vlastite države. Nakon dubokih i opsežnih razmatranja, Laqueur je zaključio da nema definicije koja može u potpunosti definirati sve inačice terorizma koje su se pojavile kroz povijest. No, to ne znači da terorizam treba prestati istraživati. Navodi priručnik spreko 100 različitih definicija terorizma koje su predložene za službenu definiciju.⁷ Očito je da u ovom slučaju konsenzus nije postignut.

Stephen smatra, da cijenu za nepostojanje međunarodne definicije terorizma (čak i slabe) kojom bi se teroristički čin smatrao međunarodnim kriminalom već skupo plaćamo. Navodi kako će i dalje postojati države koje će biti utočišta za teroriste, dovođenje taoca, buduće planiranje terorističkih napada i naoružavanje. Razloge za neuspješno donošenje međunarodne definicije Stephens pronalazi u ideološkim poteškoćama i konfliktima između strateških ili ekonomskih interesa nacija. Stoga predlaže da se pri određivanju što jest, a što nije „terorizam“ izuzme mjerilo `prirode režima` koji je napadnut „dobra“ ili „loša“ vlast te da valjani kriterij prosudbe budu `aspekti samog napada`. Elementi koji bi se analizirali u napadu su: „priroda samog nasilnog djela“, „motiv izvršenja djela“ te „identitet žrtava“ pod koju spadaju osoba/e ili imovina/e koji su ugroženi izravno. Prva dva elementa odbacuje, jer se oko njih neće postići suglasnost međunarodne zajednice, ali u trećem elementu, „identitet žrtava“, vidi snažan kriterij za identificiranje terorizma čije bi prihvaćanje vodilo ujedinjavanju nacija u određivanju što je to u terorizmu međunarodno neprihvatljivo da ga se može proglasiti međunarodnim zločinom. Nadalje, razlaže treći element „identitet žrtava“ te predlaže da kriterij za njegovo univerzalno prihvaćanje bude `priroda` žrtavanasilničkog djela, a ona je `bespomoćnost žrtve`. Ovaj kriterij počiva na općem moralu: bespomoćne trebavijek zaštititi od nasilja.⁸ Tko spada u `bespomoćne žrtve` još treba u potpunosti definirati, kao i pitanje teritorija na kojem je zločin počinjen (gdje bi se sudilo optuženima) te što učiniti u slučaju kada je teroristički čin u potpunosti „domaći“, a ne „međunarodni“. No, autor vjeruje da se na temelju `nasilnog čina prema bespomoćnoj žrtvi` može donijeti međunarodna definicija kriminalnog terorizma koja bi bila globalno prihvaćena te osigurala njegovo pravno

⁶Usp. Perešin, Anita. (2007). „Paradigma novog terorizma informacijskog doba“. *Politička misao*. 44(2):93-112.

⁷Usp. Laqueur, Walter. (1987). *The Age of Terrorism*. Little, Brown & Co. Boston.

⁸Usp. Coady, Tony i O’Keefe, Michael. (2004). *Terorizam i pravednost. Moralni argumenti u opasnom svijetu*. KruZak. Zagreb.

sankcioniranje. Ovime bi se postigao nekakav progres u trenutnoj borbi protiv terorizma, koju je Baudrillard opisao kao borbu terorom protiv terora.⁹

Coady se u traganju za jedinstvenom definicijom koncentrira na kriterij nevine žrtve uključene u terorizam. Ističe da se ovaj element terorizma pojavljuje u većini bitnijih definicija. Coadyeva definicija terorizma: »organizirana uporaba nasilja čija su meta oni koji ne sudjeluju u borbi („nevin“ u jednom posebnom smislu), i to u političke svrhe.«¹⁰ Svjestan je da će ova definicija izazvati polemike te da je neće prihvatiti mnogi stručnjaci za terorizam jer ovako definiran terorizam podrazumijeva da se terorizmom mogu služiti i države za svoje ciljeve te da se sve nasilje koje izazovu nevladini pripadnici neće smatrati terorističkim. Također, ona ne određuje terorizam nemoralnim, jer se prema Coady-u nemoralnost terorizma još treba dokazati. Time ćemo se baviti kasnije u radu.

Primorac dugi niz godina istražuje „fenomen terorizma“ i pitanje njegove moralne opravdanosti, odnosno neopravdanosti s filozofskog gledišta. Predlaže da jedinstvena definicija terorizma bude: »terorizam je promišljena uporaba nasilja, ili prijetnja nasiljem, protiv nevinih ljudi, s ciljem da se neki drugi ljudi zastrašivanjem prisile da učine nešto što inače ne bi učinili.«¹¹

Primorac objašnjava kako ova definicija pokazuje da terorizam ima strukturu. Ima dva cilja – primarni i sekundarni. Izravno napasti sekundarni cilj, da bi se preko sekundarnog cilja napao primarni cilj. Dakle, prava namjera terorizma je da se preko sekundarnog cilja napadne primarni cilj. Primarni cilj je da se osobe (ili osoba) koje predstavljaju primarni cilj zastraše i natjeraju da učine nešto što inače ne bi učinile. Sekundarni cilj koji je izravno napadnut su nevini ljudi. Pod kriterijem „nevin“ podrazumijeva se: da se terorizam razlikuje od rata uopće (i od partizanskog rata jer se u ratu namjerno ne napadaju nevini ljudi); od političkog ubojstva i nasilja (u kojem su žrtve politički dužnosnici i policajci koji provode određenu politiku); da se vojska može služiti terorizmom te da političko ubojstvo i nasilje često ne zastrašuju javnost i vlast, niti uvijek ima/ju svrhu da zastraši. Nadalje, ovom definicijom je sačuvana veza terorizma, straha i zastrašivanja te ona obuhvaća politički (državni, nedržavni,

⁹Usp. Brčić, Marita. (2008). „Terorizam i liberalno-demokratska država“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 1(1):5-20.

¹⁰Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost. Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 27.

¹¹Primorac, Igor. *Filozofija na djelu. Rasprave i ogledi iz praktične filozofije*, str. 79.

revolucionarni, kontrarevolucionarni, terorizam ljevice i desnice) i nepolitički (vjerski, kriminalni) terorizam. Također smatra da je definicija politički i moralno neutralna.¹²

Coady navodi neke od važnijih definicija koje je sakupio Centar za istraživanje terorizma u SAD-u:¹³

a) »Terorizam je upotreba ili prijetnja upotrebom sile planirana da dovede do političke promjene« – Brian Jenkins;

b) »Terorizam znači nelegitimnu upotrebu sile za postizanje političkog cilja, pri čemu su meta nedužni ljudi« – Walter Laqueur, *The Age of Terrorism*;

c) »Terorizam je unaprijed smišljeno, namjerno sistematsko ubojstvo i ozljeđivanje nevinih ljudi, kao i prijetnja istima, da bi se stvorio strah, odnosno stalno zastrašivanje, s ciljem postizanja političke ili taktičke prednosti koja utječe na neko slušateljstvo« – James M. Poland, *Understanding Terrorism*;

d) »Terorizam je nezakonita upotreba nasilja ili prijetnja nasiljem nad osobama ili vlasništvom u svrhu političkih ili socijalnih ciljeva. Obično mu je namjera zastrašiti ili na nešto prinuditi vlast, pojedince ili grupe, odnosno promijeniti njihovo ponašanje ili politiku« – Potpredsjednik *Task Force* (radne grupe) 1986;

e) »Terorizam je nezakonita upotreba sile ili nasilja nad osobama ili vlasništvom, kako bi se zastrašila ili na nešto prinudila vlast, civilno stanovništvo ili neki njihov segment radi postizanja političkih ili socijalnih ciljeva« – Definicija FBI-a.

U nastavku ćemo navesti još neke definicija stručnjaka koji istražuju „fenomen terorizma“. Kalinić smatra kako se terorizam može definirati kao »metode kojima određena organizirana skupina ili stranka pokušava ostvariti svoje ciljeve sustavnom primjenom nasilja«. ¹⁴Za Marić, terorizam je »metoda kojom određene grupe koje imaju neka svoja politička, filozofska ili religijska uvjerenja djeluju kako bi destabilizirale određenu zemlju ili regiju i kako bi na takopromovirali svoja religijska, ekstremistička, radikalno marksistička, rasna ili fašistička uvjerenja«. ¹⁵Terorizam se također shvaća i sredstvom kojim se želi uplašiti i zastrašiti civilno stanovništvo, izazvati psihološki strah i nesigurnost. ¹⁶»Osim zastrašivanja, obilježje terorizma je i namjerno odnosno sustavno ubijanje, sakaćenje i ugrožavanje nevinih kako bi se u njih usadio strah zbog neke političke svrhe«. ¹⁷Prema Cvjetkoviću, »terorizam je specifičan oblik agresivnog djelovanja protiv naroda, životne sredine i materijalnih dobara

¹²Usp. Isto, str. 79.

¹³Coady, Tony i O'Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 25-26.

¹⁴Kalinić, Pavle. (2003). *Teror i terorizam*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb. Str. 12.

¹⁵Marić, Silvana. (2012). „Terorizam kao globalni problem“. *Medianali*. 6(11):87-102. Str. 92.

¹⁶Usp. Wilkinson, Paul. (2002). *Terorizam protiv demokracije*. Golden marketing. Zagreb.

¹⁷Harmon, Christopher. *Terorizam danas*. (2002). Golden marketing. Zagreb. Str. 19.

neke zemlje u miru i u ratu«. ¹⁸Osim navedenih obilježja, za terorizam se navodi i kako je riječ o fenomenu koji se realizira pod utjecajem Machiavellijeve teze „cilj opravdava sredstvo“. Tu je riječ o »smišljenoj, planiranoj, pažljivo pripremanoj, tajno organiziranoj i provedenoj nasilnoj djelatnosti (uglavnom ilegalnih, ali javnosti poznatih organizacija ili skupina) koja je usmjerena na nedemokratsko, nasilno ostvarenje javno proklamiranih političkih ili drugih ciljeva«. ¹⁹Prema Derenčinoviću, »terorizam je svaka upotreba nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva. On je racionalno promišljen kriminal kod kojeg se nasilje koristi kao sredstvo ostvarivanja cilja. Nasiljem se prisiljavaju određeni subjekti (država, međunarodna organizacija) da nešto učine ili ne učine.« ²⁰Prema stavu Chomskog, »terorizam je uporaba prisilnih sredstava usmjerenih prema javnosti kako bi se postigli politički, religijski i drugi ciljevi«. ²¹A.P.Schmid je, za Kriminalni odjel pri UN-u, predložio kratku pravnu definiciju: »Teroristički čin je ekvivalent ratnog zločina u mirnodopskom razdoblju«. ²²

Unatoč nizu različitih definicija, općeprihvaćena definicija u akademskim krugovima glasi:

Terorizam je metoda inspirirana nemirom (strahom) od opetovanog nasilja (polu)tajnih osoba, grupa ili država zbog ideoloških, kriminalnih ili političkih razloga, a gdje, u razlici od pogubljenja, direktna meta nasilja nije i glavna meta nasilja. Neposredne žrtve nasilja obično su birane nasumice (slučajna meta) ili putem točnog odabira (simbolična meta) i one isključivo služe kao sredstvo poruke. Prijetnja i nasilje temeljna su sredstva komunikacije između terorista (organizacije), žrtava (ugroženih). Ta direktna meta nasilja koristi se kao sredstvo manipuliranja s glavnom metom (javnost, publika) a s ciljem širenja terora, postavljanje zahtjeva, ili zadobivanje pažnje ovisno o tome je li primarna namjera terorista zastrašivanje, nasilje ili propaganda. ²³

Iz do sada navedenih definicija i objašnjenja istih, očigledno je kako `fenomen` terorizma ima nekoliko riječi koje se konstantno ponavljaju i koje jasno ukazuju na sadržaj terorizma. Ako i zdravorazumsko zaključivanje stručnjaka iz raznih područja nije dovoljno da bi se formirala i prihvatila jedinstvena definicija izvedena iz više od 100 postojećih relevantnih definicija terorizma, možda bi znanstveno istraživanje tih definicija bilo prihvaćeno kao dovoljno jak dokaz za njezino formiranje? Međutim, ni to nije bilo dovoljno. Naime, Schmid i Jongman su sakupili više od stotinu relevantnih definicija terorizma

¹⁸Usp. Cvjetković, Branko. (2002). *Terorizam - sredstva i posljedice*. LAUS. Split. Str. 35.

¹⁹Usp. Bilandžić, Mirko. *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*, str. 74.

²⁰Usp. Derenčinović, Davor. (2005). *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*. Pravni Fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. Str. 311.

²¹Usp. Bilandžić, Mirko. *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*, str. 76.

²²Usp. Brčić, Marita. (2008). „Terorizam i liberalno-demokratska država“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 1(1):5-20. Str. 7.

²³Isto.

objavljenih do 1980-e godine te su istraživali frekvenciju svake pojedine riječi tih definicija, kako bi odgovorili na pitanje što je to terorizam? Rezultati njihovih istraživanja su pokazali da su riječi koje se pojavljuju u najvećem broju definicija – nasilje (83.5%), politika (65%) i teror (51%).²⁴

U želji da se riješi problem definiranja terorizma, Wayman C. Mullins je izdvojio pet elemenata za koje smatra da su neophodne da ih jedinstvena definicija sadrži.

Prvo, terorizam koristi nasilje kao sredstvo, nasilje nije krajnji cilj, već sredstvo za ostvarenje cilja. Drugo, u okviru terorizma nasilje predstavlja prijetnju, nasilje se ne koristi izvan okvira koji trebaju zadovoljiti odnosno poduprijeti takvu prijetnju. Treće, teroristički akti imaju psihološki učinak, kao posljedicu izazivaju emocionalni odgovor šire populacije. Proizvodnja straha je sredstvo kojim terorizam utječe na političke promjene. Strah usmjeren spram šire populacije, a ne nasilje usmjereno protiv vlasti, čimbenik je koji utječe na političke promjene. Četvrto, nasilje koje koriste teroristi nije usmjereno spram trenutnih žrtava, već protiv širih masa koje nisu trenutne žrtve (Ustvari to predstavlja prijetnje izvođenjem budućih terorističkih akata, što ima znatan psihološki učinak u relaciji s ciljevima terorista i postizanjem političkih promjena. Zastravljanje izvođenjem budućeg terorističkog akta ima veći psihološki učinak od straha zbog trenutno izvedenog. Zastravljanje tako stvara stanje neizvjesnosti, a što izaziva osjećaj ranjivosti...). Peto, konačni ciljevi terora imaju političku svrhu. Bez obzira na postojanje i drugih ciljeva, srž terorizma je postizanje političkih promjena.²⁵

Ne smatraju svi stručnjaci da je za uspješnu borbu protiv terorizma potrebna zajednička polazna točka poput jedinstvene definicije.

Prema Danijeli Lucić, neki smatraju da je terorizam dovoljno prepoznatljiv i da nema potrebe da inzistiramo na definiciji. Wilkinson smatra da je javnost dovoljno upoznata s terorizmom jer u većini zemalja javnost prepoznaje i jasno identificira terorizam, stoga je važnije konceptualno i empirijski razlikovanje terorizma od drugih oblika nasilja od postojanja jedinstvene definicije. Hoffman razmišlja slično. Za njega je riječ o dominantno političkom konceptu, za kojeg je najbitnije spoznati ciljeve, motivaciju i svrhu te ga razlikovati od drugih oblika nasilja, a upravo to dokazuje da jedinstvena definicija nije prioritet. Treći pak smatraju da je traganje za jedinstvenom definicijom neostvariv zadatak jer je riječ o suviše subjektivnom konceptu kojeg najbolje opisuje tvrdnja „za nekog terorist, za drugog borac za slobodu“. Prema tome je ključni razlog za nemogućnost definiranja terorizma taj što je terorizam prvenstveno moralni problem.²⁶

Dosadašnja teorijska i znanstvena istraživanja o terorizmu dala su jasne kriterije za njegovo definiranje, ali unatoč tome države se ne mogu usuglasiti oko jednoznačne definicije. Sve ukazuje na to da je razlog za njeno nepostojanje isključivo političke naravi. Zbog političkih interesa određenih država ne mogu se donijeti potrebni pravni važeći međunarodni

²⁴Usp. Bilandžić, Mirko. *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*.

²⁵Isto, str. 78.

²⁶Usp. Lucić, Danijela. (2019). *Državni terorizam*. Despot infinitus. Zagreb. Str. 89.

sporazumi te se ne mogu efikasno sankcionirati države koje ga podupiru i/ili provode, a to daje još veću moć određenim državama, terorističkim organizacijama i budućim teroristički napadima.

Stručnjak za terorizam A.P.Schmid naveo je 4 ključna razloga zbog kojih je definiranje terorizma iznimno težak zadatak:

1. Terorizam je „prijeporni koncept“ te politička, pravna, kao i stajališta društvenih znanosti i opće javnosti u mnogome su divergentna;

2. Pitanje definicije povezano je s (de)legitimizacijom i kriminalizacijom;

3. Postoji više tipova terorizma s različitim oblicima i manifestacijama;

4. Pojam je doživio mnogobrojne promjene značenja u više od 200 godina svog postojanja.²⁷

²⁷Usp. isto, str. 71.

3. Vrste terorizma (klasifikacija/tipologija)

Klasifikacija i/ili tipologija terorizma trebala bi služiti kao nadopuna i objašnjenje definicije terorizma. Drugim riječima, `bit` terorizma ostaje ista, a „klasifikacija“ / „tipologija“ objašnjava predznak ili ideologiju koja stoji u pozadini. One nam govore i o povijesnim epohama u kojima se određeni `tip` terorizma pojavio te ukazuju na promjene koje su se s vremenom dogodile. Kao što ne postoji jedinstvena općeprihvaćena definicija ne postoji ni jedinstvena tipologija koju koriste stručnjaci, države, institucije, itd. U nastavku ćemo za potrebe rada koristiti riječi „klasifikacija“ i „tipologija“ onako kako su ih koristili autori čije klasifikacije i tipologije predstavljamo.

Klasična tipologija u prvim godinama znanstvenog istraživanja terorizma prema Stholu i Flemmingu uključivala je podjelu terorizma prema podrijetlu, prema akterima koji stoje iza njega te prema političkoj orijentaciji i svrsi.²⁸

FBI dijeli terorizam prema geografskom obuhvatu na „međunarodni“ i „domaći“ te definira oba. Dok su obilježja međunarodnog terorizma da su nasilna djela počinjena od strane pojedinca i/ili grupa koja su nadahnuta ili povezana s određenim stranim terorističkim organizacijama ili nacijama (sponzorirana od strane države), za domaći terorizam cilj je realizacija ideoloških ciljeva koji proizlaze iz domaćih utjecaja, poput onih koji su političke, vjerske, društvene, rasne ili okolišne prirode.²⁹

O’Keefe oblikuje tipologiju terorizma razlikujući državne i nedržavne činitelje. S obzirom na navedeno razlikuje nedržavne činitelje koji djeluju protiv država, nedržavne činitelje koji koriste nasilje protiv drugih nedržavnih činitelja, države koje upotrebljavaju nasilje protiv svojeg vlastitog stanovništva te države koje koriste nasilje protiv druge države i njenog stanovništva.³⁰

Analizirajući multidimenzionalne tipologije više autora, Schmid je 1982. godine razvio sustavnu tipologiju terorizma. Nazvao ju je „tipologija političkog terorizma“. On može imati različite aktere, političku motivaciju i motive. Nekoliko godina kasnije, Schmid je u suradnji s Janny de Arco Blanco predložio novu, izmijenjenu i pojednostavljenu višedimenzionalnu tipologiju. U novu tipologiju nije uvrstio religijski terorizam. Nova tipologija dijeli terorizam na: politički terorizam, (organizirani), kriminalni terorizam i idiosinkratski terorizam (uključujući i psihotični terorizam). Politički terorizam dijeli se na tri

²⁸Usp. Lucić, Danijela. *Državni terorizam*.

²⁹FBI. „Terrorism“. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/investigate/terrorism> Pristupljeno: 10. siječnja 2020.

³⁰Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 147.

potkategorije: pobunjenički terorizam (akteri mogu biti nedržavni i država), vigilantski terorizam (nedržavni akteri) i državni terorizam (država akter). Zatim, pobunjenički terorizam dijeli se na tri potkategorije: društvenorevolucionarni (lijevi i desni terorizam), separatistički (secesionistički, etnički, nacionalni, iredentistički) terorizam i terorizam jednog slučaja.³¹

Gayraud i Senattakođer ističu kako su „tradicionalne klasifikacije“ većinom razlikovale terorizme prema njihovim „političkim ciljevima“ ili „prema porijeklu“, a naknadno su dodane „uporaba sredstava“ koje su predložili neki istraživači za svoje tipologije. Prema njima, to može biti jasan znak da se širi koncept terorizma, alii tehnologija kojom se koristi. Autori su naveli sljedeću klasifikaciju:³²

1. Klasifikacija utemeljena na podrijetlu – odnosno s kojom geopolitičkom situacijom je povezan (npr. Hladni rat). Određuje terorizme prema njihovoj vezi s državom ili s obzirom na njihovo polje djelovanja.

A) Veze s državom

Terorističke države - Kad se neku državu proglašava *terorističkom* državom stavlja ju se u ozloglašenu kategoriju koja služi potpunom onesposobljavanju neprijatelja. Ova kategorija se odnosi isključivo na države koje naređuju ili provode teroristički čin. Poznate države koje su svrstane u ovu kategoriju su: Iran, Irak, Libija, Sjeverna Koreja, itd. Ova kategorija ima dvije potkategorije.

Države koje podržavaju terorizam - države koje nude pomoć terorističkim organizacijama (u obliku materijalnih sredstava ili političke podrške). Također, u ovu kategoriju su smještene i države koje teroristima pružaju azil ili utočište, ali zbog problema definicije „terorist“ i „terorizam“ ne može se točno odrediti koje su to države. Kao što smo već rekli, države nemaju isto viđenje prvenstveno pojma terorizam, a zatim ni određenja tko je terorist. Države su se u povijesti međusobno optuživale za podržavanje terorizma, a optužuju se i danas. Najčešće ovaj problem ostaje na „optužbi“ i javnom poniženju.

Državni terorizam – označava promjenjivu okolnost terorizma, a ne bit terorizma. Gledano iz ove perspektive, gotovo su se sve države (čak i demokratske) u nekom trenutku svoje povijesti poslužile terorizmom.

B) Polje djelovanja

Unutrašnji terorizam: potječe iz matične zemlje

Međunarodni terorizam: potječe iz drugih zemalja. Također spaja ova dva pojma. Zemlja koja je izložena međunarodnom terorizmu ili je izravna meta terorizma ili je samo mjesto sukoba zemalja koji rješavaju svoje sukobe na području koji s njima nisu neposredno povezani.

2. Klasifikacija utemeljena na ciljevima:

Teleološke klasifikacije su problematične jer neke terorističke organizacije imaju više ciljeva, stoga ih nije lako svrstati u točnu potkategoriju. Npr. Hamas – bore se za oslobođenje Palestine i za širenje islamske politike.

A.) Revolucionarni ili ideološki terorizam

Najčešće se kategorizira prema povijesnom pojavljivanju, od najstarijih do najnovijih. Suvremenom svijetu je prijetnja terorizam nadahnut sunitiskim fundamentalističkim islamom.

³¹Usp. Lucić, Danijela. *Državni terorizam*, str. 76-78.

³²Usp. Gayraud, Jean-Francois i Senat, David. (2008). *Terorizam*. Naklada Jasenski i Turk. Zagreb. Str. 48-54.

B.) Nacionalistički ili separatistički terorizam

Zasniva se na revolucionarnoj doktrini prava naroda da raspolažu sami sa sobom. Najpoznatiji primjeri su iz kolonizatorskih ratova: alžirski FLN, PIRA, itd. Traje i danas, a ponekad može poprimiti dimenziju naglašenog etničkog čišćenja: ETA i PLNC.

C.) Eshatološki terorizam

Po svojoj vokaciji je milenaristički i apokaliptičan. Proizvod je sekta i milicija. To su bili atentati sekte Aum kao i atentati u Oklahomacity-u 1995.godine.

D.) Ekološki terorizam

Ekoterorizam je oblik aktivizma čiji je glavni cilj obrana prirode od devastacije. Prvi put se pojavio u anglosaksonskim zemljama s brojnim atentatima.

3. Klasifikacija utemeljena na metodama:

A.) Terorizam izdvojenih

Često ga se naziva terorizmom „vukova samotnjaka“ ili „očajnika“ koji djeluju samostalno, odvojeno od političkih struktura (država i organizacija). Atentati se ostvaraju pod utjecajem radikalne ideologije i konfuzne vizije učinka atentata. Ovakva djela su najčešće nepredvidiva.

B.) Nuklearni, bakteriološki i kemijski terorizam (NBK)

Stručnjaci su skeptični kada analiziraju razvoj NBK terorizma. Za sada postoje 3 opcije razvoja. 1. opcija – proizvodnja i upotreba *suigeneris* sa svim poteškoćama koje dolaze s ovim izborom (proizvodnja, čuvanja, uporaba). 2. opcija – napad na neku NBK ustanovu (nuklearna centrala, kemijski laboratorij, itd.) uz uporabu konvencionalnih sredstava (eksplozivi, raketni bacači, itd.). 3. opcija – izravno ispuštanje otrovnih sredstava, kontaminacija (rezervoari s vodom, zatvoreni lokal, itd.). Krajnji cilj upotrebe NBK terorizma je teško objasniti. Nije neutralan s obzirom na ideološku motivaciju, ali ideološke motivacije se razlikuju od onih u klasičnom terorizmu, manje su racionalne. Stvarni utjecaj NBK terorizma je u masovnom i iracionalnom strahu kojeg može izazvati prijetnja oružjem za masovno uništenje. Ovo ga stavlja u povlašten položaj i lakši pristup medijima.

C.) Informatički terorizam

Napada protivničke informatičke sustave uvodeći viruse, trojanske konje, logičke bombe, itd. Ovo je u budućnosti najveća prijetnja terorizmom za umrežena društva koja se na ovaj način mogu u potpunosti dezorganizirati i to po niskoj cijeni za teroriste. Na primjer, informatički napadi mogu paralizirati vitalne državne sektore (transport, banke, burze, električne i nuklearne centrale, itd.). Koliko je prijetnja od informatičkog terorizma opasna govori činjenica da su SAD-e u proračunu za 2000-u godinu izdvojile 2, 8 milijardi dolara za borbu protiv informatičkog terorizma.

U klasifikacijama koje smo naveli autori navode i državu kao jednog od počinitelja terorizma, što nije uvijek slučaj. Naime, oko pitanja državnog terorizma postoji nesuglasje među stručnjacima koji istražuju terorizam. Poznati suvremeni stručnjak za pitanje terorizma Bruce Hoffman »tvrdi da se vladavina nasiljem i zastrašivanjem od strane vlasti, a koja je usmjerena protiv svojih vlastitih građana, općenito naziva „teror“ kako bi se razlikovala od

fenomena „terorizma“ koji se odnosi na nasilje koje su počinili nedržavni subjekti.«³³ Opće poznato je kako intelektualni korijeni fenomena terorizam potječu iz Francuske revolucije u vrijeme Jakobinskog režima te je općeprihvaćena činjenica da je to bio prvi povijesni slučaj državnog terorizma, koji je, ironično, služio uspostavi demokracije kao političkog poretka. Stoga, Hoffmanovo stajalište kao stručnjaka za terorizam ispada selektivno. Primorac navodi kako je državni terorizam u suvremenom svijetu iznimno teško istraživati i dokazati. Većinom su sva istraživanja i rasprave o terorizmu usmjerena na nedržavni i protudržavni terorizam. Autor Asaf Jalat kritički promišlja o terorizmu te »ističe kako postoje sjedne strane autori koji niječu postojanje državnog terorizma, a s druge su pak strane oni koji smatraju da je terorizam nedržavnih grupa samo reakcija na državni terorizam«.³⁴

³³Lucić, Danijela. *Državni terorizam*, str. 84.

³⁴Isto, str. 85.

4. Obilježja terorizma – Kako proglašavamo neki čin terorističkim?

Što je „teroristički čin“, što ga karakterizira i na temelju čega nekog proglašavamo „teroristom“? U ovom poglavlju prikazat ćemo određenjakriminalnog terorističkog čina u međunarodno značajnim konvencijama. Među problemima oko kojih se države ne mogu dogovoriti ovdje je neslaganje oko definicije „terorizma“, jer definiranje „terorizma“ direktno utječe i na obilježavanje nekog čina „terorističkim“ te na njegovo legalno sankcioniranje, što smo naveli i ranije u radu. Kroz pokušaj definiranja terorizma ustanovili smo i većinu obilježja terorizma. Neslaganje država i oko kriminalnih definicija dovelo je do zastoja provođenja mnogih donesenih međunarodnih konvencija i ugovora o suzbijanju i borbi protiv terorizma o kojima će biti riječ.

Generalna skupština Ujedinjenih naroda od 1994. godine aktivno radi na razvijanju univerzalnih legalnih instrumenata koji se odnose na međunarodno suzbijanje i borbu protiv terorizma. S obzirom na to da terorizam ne spada u kategoriju „temeljnih međunarodnih zločina“ poput genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, već se smatra `ozbiljnom prijetnjom međunarodnog značaja`, legalno postupanje protiv terorizma ne može biti prepušteno isključivo sudskoj nadležnosti pojedine države. Teroristički zločini se smatraju „zločinima na temelju sporazuma“ u jednom od 19 međunarodnih instrumenata, `konvencija` za borbu protiv terorizma. Ovi međunarodni instrumenti zajedno s nizom rezolucija Vijeća sigurnosti (iz 1999., 2001., 2004.g.) koje se odnose na terorizam, smatraju se univerzalnim pravnim režimom borbe protiv terorizma. Bitno je napomenuti da oni djeluju u kombinaciji s relevantnim i pravnim obvezama svake pojedine države i posebno s međunarodnim pravom za zaštitu ljudskih prava.³⁵

Međunarodna zajednica je pod pokroviteljstvom UN-a i Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA) od 1963 godine razvila 19 međunarodnih pravnih instrumenata (konvencija) za sprečavanje terorističkih napada. Oni su:

1. Konvencija o kaznenim djelima i drugim djelima počinjenima u zrakoplovu (1963.);
2. Konvencija za suzbijanje nezakonitog oduzimanja zrakoplova (1970.);
3. Konvencija o suzbijanju nezakonitih radnji protiv sigurnosti civilnog zrakoplovstva (1971.);

³⁵Usp. UNODC. „Treaty-basedcrimesofterrorism – universalcounterterrorismstruments“. Dostupno na: <https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-4/key-issues/treaty-based-crimes-of-terrorism.html> Pristupljeno: 1. veljače 2020.

4. Protokol iz 1988. za suzbijanje nezakonitih djela nasilja u zračnim lukama koje služe međunarodnom civilnom zrakoplovstvu – dopuna prethodnoj konvenciji;
5. Konvencija o suzbijanju nezakonitih djela koja se odnose na međunarodno civilno zrakoplovstvo (2010.);
6. Dopunski protokol o Konvenciji o suzbijanju nezakonitog oduzimanja zrakoplova iz 2010.;
7. Protokol o izmjeni Konvencije o prekršajima i određenim djelima počinjenima u zrakoplovu – instrument zaštite međunarodnog osoblja (2014.);
8. Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina protiv međunarodno zaštićenih osoba (1973.);
9. Međunarodna konvencija protiv uzimanje talaca (1979.);
10. Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala (1980.);
11. Izmjene i dopune Konvencije o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala (2005.);
12. Konvencija za suzbijanje nezakonitih radnji protiv sigurnosti pomorske plovidbe (1988.);
13. Protokol uz Konvenciju o suzbijanju nezakonitih djela protiv sigurnosti pomorske plovidbe (2005.);
14. Protokol za suzbijanje nezakonitih radnji protiv sigurnosti nepokretnih platformi smještenih na kontinentalnom polju (1988.);
15. Dodatni protokol prethodnom protokolu za suzbijanje nezakonitih radnji protiv sigurnosti nepokretnih platformi smještenih na kontinentalnom polju (2005.);
16. Konvencija o označavanju plastičnih eksploziva u svrhu otkrivanja (1991.);
17. Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombi (1997.);
18. Međunarodna konvencija o suzbijanju financiranja terorizma (1999.);
19. Međunarodna konvencija o suzbijanju djela nuklearnog terorizma (2005.).³⁶

Trenutno je u izradi nacrt sveobuhvatne Konvencije Ujedinjenih naroda koji bi obuhvaćao sve dosadašnje konvencije te upotpunio moguće praznine u njima. Njegovo provođenje je u zastoju zbog neslaganja država oko ključnih definicija. Kod pitanja terorizma, ova Konvencija bi trebala prevladati nad „drugim instrumentima“ koji se koriste u borbi protiv terorizma kad je u pitanju bilo kakav sukob među njima koji bi se koristio za potkopavanje, a ne promicanje i jačanje vladavine zakona u tim okvirima.

Vijeće sigurnosti je 2004. godine usvojilo rezoluciju 1566(2004).

³⁶Usp. United Nations – Office of Counterterrorism. „International Legal Instruments“. Dostupno na: <https://www.un.org/counterterrorism/international-legal-instruments> Pristupljeno: 1. ožujka, 2020.

U navedenoj rezoluciji pozvane su sve države da međusobno surađuju u borbi protiv terorizma tako da spriječe ili kazne sva počinjena kriminalna djela koja imaju navedene 3 karakteristike bez obzira na motivaciju koja stoji iza njihovog počinjenja, bila ona političke, filozofske, ideološke, rasne, vjerske ili druge slične prirode:

a.) počinjena djela uključuju i civilne osobe s namjerom da prouzroče smrt ili teže tjelesne ozljede ili uzimanje taoca; i

b.) počinjeni u svrhu izazivanja stanja terora u široj javnosti ili kod grupe osoba ili kod određenih osoba ili cijele populacije ili da u svrhu prisile vlade ili međunarodne organizacije da učine određena djela ili se suzdrže od činjenja djela; i

c.) sva kaznena djela u ovom okviru i kako je definirano u međunarodnim konvencijama i protokolima koji se odnose na terorizam.³⁷

U dokumentu Ujedinjenih naroda - Prava čovjeka, terorizam i protuterizam, navodi se kako Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda ne izražava navedene karakteristike kao definiciju terorizma, međutim, stručnjaci koji brinu za promicanje i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda tijekom suzbijanja terorizma, podupiru ovakav pristup sankcioniranja terorizma jer ograničava sam termin na ponašanja koja su istinski terorističke prirode.

Najnovija verzija članka 2 koji određuje kriminalna djela povezana s terorizmom, a nalazi se u novom Nacrtu sveobuhvatne Konvencije Ujedinjenih naroda je:

1. Bilo koja osoba koja počini prijestup u smislu ove Konvencije, ako ta osoba, na bilo koji način, protupravno i namjerno prouzrokuje:

a) smrt ili teške tjelesne osobe bilo koje osobe; ili

b) ozbiljnu štetu javnom i privatnom vlasništvu, uključujući mjesta koja koristi javnost, državnu ili vladinu ustanovu, sustav javnog prijevoza, infrastrukturni objekt ili okoliš; ili

c) oštećenja imovine, mjesta, objekata ili sastava navedenih u stavku 1. točki b) ovog članka što može rezultirati ili bi moglo rezultirati velikim ekonomskim gubitcima.³⁸

U svrhu međunarodne borbe protiv terorizma revidiralo se „pravo naroda“ na samoodređenje. Ranije rezolucije Generalne skupštine koje se bave pitanjem terorizma sadržavale su potvrđivanje načela samoodređenja. Kao primjer, navedena je rezolucija 3034 (XXVIII) u kojoj je Generalna skupština pozvala države da riješe problem terorizma baveći se

³⁷Usp. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. „Terrorism and Counter-terrorism“. FactSheet 32. (2008). Str. 40-41.

³⁸Usp. UNODC. „Treaty-based crimes of terrorism – universal counterterrorism instruments“. Dostupno na: <https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-4/key-issues/treaty-based-crimes-of-terrorism.html> Pristupljeno: 1. veljače 2020.

temeljnim pitanjima koja vode do terorizma. Potvrdila je pravo na samoopredjeljenje i neovisnost svih naroda i podržala legitimitet nacionalnih oslobodilačkih pokreta. Nakon što je usvojila Deklaraciju o mjerama za uklanjanje međunarodnog terorizma iz 1994. godine, Generalna je skupština jasno dala do znanja da to ne znači legitimnu uporabu terorizma od strane onih koji žele postići `samoodređenje`. Ovom rezolucijom teroristički akti nisu opravdani kao sredstvo postizanja samoodređenja ili bilo kojeg drugog cilja.³⁹

³⁹Usp. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. „Terrorism and Counter-terrorism“. Fact Sheet 32. (2008). Str. 41.

5. Odnos etičkih teorija i terorizma

Etika je filozofska disciplina koja se bavi proučavanjem morala, „ćudoreća“. Prema Berćiću etika se najćeće dijeli na tri dijela: `primijenjena etika`, `normativna etika` i `metaetika`. U primijenjenoj etici nastoji se odgovoriti na konkretna etićka pitanja te uz to izgraditi opću i sveobuhvatnu etićku teoriju. Primijenjenoj etici pripadaju i strukovne etike, poput medicinske etike, poslovne etike, vojne etike, itd. Sveobuhvatna etićka teorija koja bi sustavno davala odgovor na pojedina etićka pitanja te koja bi nam rekla što trebamo ćiniti i zašto baš to trebamo ćiniti nastoji se izgraditi u normativnoj etici. Normativna etika se sastoji od tri velike normativne etićke teorije: `aretićka etika` ili `etika vrlina`, `deontologija` i `konzekvencijalizam`. One se mećusobno razlikuju u „primarnom razlogu“ kojeg vrednuju. U sklopu ove tri etićke teorije razmatrat ćemo moralnost, odnosno nemoralnost terorizma. Treći dio etike, metaetika, prema Berćiću, je najopćenitiji i najapstraktniji dio etike. U metaetici proućava se semantika, ontologija i epistemologija moralnih termina i svojstava.⁴⁰

5.1. Aretićka etika ili etika vrlina

Prema Berćiću, prioritet u moralnom vrednovanjuu aretićkoj etici ili etici vrlina imaju karakterne osobine ljudi, a ne njihovi postupci, kao što je to u deontoloćkoj etici ili posljedice ljudskih postupaka, kao što je to u konzekvencijalistićkoj etici.⁴¹ Vrline se smatraju dobrim karakternim osobinama, a mane se smatraju loćim karakternim osobinama ljudi. Vrline i mane predstavljaju dispozicije neke osobe za djelovanje.⁴² Prema tome, karakterne osobine ljudi odrećuju postupke svakog ćovjeka i one predstavljaju osnovu za moralno vrednovanje. Svaki ćovjek ima relativno stabilne karakterne osobine na temelju ćega moćemo u odrećenoj mjeri predvidjeti nećije ponaćanje.⁴³

Prema MacIntyreu vrline i mane osobe se oćituju u postupcima koje osoba ćini. »Ćineći odrećena djela u odrećenoj situaciji ćovjek podlijeće prosudbi svojih vrlina i poroka; jer vrline su upravo one odlike koje podupiru slobodnoga ćovjeka u njegovoj ulozi i koje se oćituju u onim djelima koje njegova uloga iziskuje.«⁴⁴ Prema Berćiću, zagovornici teorije etike vrlina smatraju da se trebamo usmjeriti na proućavanje vrlina i mana kao primarnog izvora svih vrijednosti te da iz vrlina i mana kao primarnih vrijednosti proizlaze sekundarne

⁴⁰Usp. Berćić, Boran. (2012). *Filozofija (Svezak I.)*. Ibis grafika d.o.o. Zagreb. Str. 231-234.

⁴¹Usp. Berćić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 305.

⁴²Usp. Isto.

⁴³Usp. Berćić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 305-306.

⁴⁴MacIntyre, Alasdair. (2002). *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*. KruZak. Zagreb. Str. 131.

vrijednosti kao što su: dobro/loše, ispravno/neispravno, dopušteno/nedopušteno, itd.⁴⁵ Berčić, navodi laž za primjer navedenog. Laž, onoga tko laže, čini lažovom. Ona je primarno loša i neispravna upravo zbog toga što čovjeka koji laže čini lažovom, a ne zbog toga što dovodi do loših posljedica ili zbog toga što je loša i neispravna po sebi.⁴⁶ Berčić navodi kako je etika vrlina fokusirana na čovjeka, to jest, ona prvenstveno objašnjava kakva osoba čovjek treba biti, a ne što čovjek treba činiti. To ne znači da etika vrlina ne vrednuje postupke i posljedice, već da oni nisu primarni nositelji vrijednosti.⁴⁷

Aristotel se smatra začetnikom etike vrlina, a to se potvrđuje, među ostalim, i njegovim djelom `Nikomahova etika`. »Najviše je dobro blaženstvo, a blaženstvo se sastoji u djelatnosti duše prema vrlini, a vrlina, (...) nije ni afekat ni moć nego način ponašanja kojim čovjek postaje dobar i kojim će svoje djelo dobro izvršiti.«⁴⁸ Berčić navodi kako je Aristotel smatrao vrlinu sredinom između nedovoljne prisutnosti i pretjerane izraženosti neke karakterne osobine. Kao primjer navodi hrabrost. Hrabrost je sredina između kukavičluka i nepromišljenog hrljenja. Nadalje, navodi kako se vrlina/e stječu i razvijaju tijekom života, one nisu urođene.⁴⁹ Prema Berčiću, Aristotel je podijelio vrline u dvije skupine: moralne (etičke) i intelektualne (dijanoetičke). Tako su hrabrost i umjerenost opće etičke vrline, darežljivost i izdašnost su vrline vezane uz novac, ponos, odlučnost i suzdržanost su vrline vezana uz čast, duhovitost, iskrenost i prijateljstvo su društvene vrline te pravednost, koja je politička vrlina.⁵⁰ Nadalje, Berčić navodi kako je Aristotel intelektualne vrline podijelio u dvije kategorije – one koje ne uključuju djelovanje (spoznaja principa, znanost i mudrost) i one koje uključuju djelovanje (tehničke vještine i razboritost) te ističe kako se umne vrline stječu podukom, a karakterne vrline navikom.⁵¹ Prema MacIntyreu, središnja vrlina u Aristotelovom nauku koja predstavlja temelj za izvršavanje karakternih vrlina je `phronesis` »umna vrlina koja općenito označava nekog čovjeka koji zna kako prosuđivati u konkretnim slučajevima ili koja karakterizira nekog tko zna što mu pripada«⁵² Kao što navodi Kovačić, za Aristotela, čovjek je `zoonpolitikon`, on oblikuje zajednicu i zajednica oblikuje njega, stoga etika i politika moraju ići zajedno.⁵³ Prema Kovačiću, Aristotel je smatrao kako samo u pravednom

⁴⁵Usp. Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 306.

⁴⁶Usp. Isto, str. 305-307.

⁴⁷Usp. Isto, str. 306.

⁴⁸Aristotel. (1958). *Nikomahova etika*. Kultura. Beograd. Str.19.

⁴⁹Usp. Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 307.

⁵⁰Usp. Isto.

⁵¹Usp. Isto.

⁵²Usp. MacIntyre, Alasdair. *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, str. 166.

⁵³Usp. Kovačić, Slavko. (2006). „Etičnost politike u Aristotela“. *Filozofska istraživanja*. 26(2):457-476.

društvu čovjek može postati pravedan. To jest, čovjek praksom, u etičko-političkoj zajednici s drugim ljudima dolazi do sebe kao čovjeka, do stanja samobitka.⁵⁴

MacIntyre smatra »...da se moderni moralni izričaj i praksa mogu razumjeti samo kao niz fragmentiranih ostataka iz dalje prošlosti i da će nerješivi problemi koje su stvorili modernim teoretičarima morala ostati nerješivi sve dok se to dobro ne shvati«. ⁵⁵ Prema MacIntyreu, rekonstrukcijom, a ne odbacivanjem Aristotelovog etičkog nauka možemo pokušati riješiti suvremene moralne probleme, za razliku od prosvjetiteljskog morala utemeljenog na razumu i moralnog relativizma koji su se u tom pothvatu pokazali bezuspješnima. Prema MacIntyreu, pravila su postala temelj moralnog života moderne, dok se vrline cijene samo zato što će nas navesti da slijedimo „ispravna pravila“ te ih moderni filozofi poput Johna Rawlsa pripisuju osjećajima i nagonima kojima upravlja želja višeg reda da se djeluje u skladu s moralnim načelima i pravilima.⁵⁶ No, vrline su za MacIntyrea neusporedivo više od osjećaja i važnije od pravila, one su dio cijele klasične tradicije djelovanja, mišljenja i raspravljanja s Aristotelom u središtu te tradicije.

...Aristotelova teorija vrlina pretpostavlja bitnu razliku između onoga što određeni pojedinac u određenom trenutku smatra da je za njega dobro i ono što je za njega kao čovjeka uistinu dobro. Upravo radi postizanja tog drugog dobra bivamo kreposnima, a to činimo tako što odabiremo sredstva za postizanje te svrhe (...) Takvi odabiri zahtijevaju prosudbu, pa izvršavanje vrlina prema tome iziskuje sposobnost prosuđivanja i činjenja prave stvari, na pravom mjestu, u pravo vrijeme na pravi način. Takvo prosuđivanje nije rutinska primjena pravila. (...) Nadalje, onim dijelom morala koji čini poslušnost pravilima Aristotel smatra poslušnost zakonima grada-države – ako i kada grad-država donosi zakone onako kako treba.⁵⁷

Etika vrlina utemeljuje moralnost u telosu (svrsi) ljudskog bića što nam daje objektivno utemeljenje morala, a aretičku etiku prema MacIntyreu čini superiornijom od ostalih etičkih teorija.⁵⁸

Primorac smatra da se terorizam s nekonzekvencionalističkog stajališta gotovo nikada ne može moralno opravdati. Tvrdnju potkrepljuje s dva glavna nekonzekvencionalistička argumenta protiv moralne opravdanosti terorizma.

U svom radu `Suvremeni terorizam kao filozofska tema` Primorac navodi dva argumenta koja potvrđuju kako se terorizam, sa stajališta etike vrlina, ne može moralno

⁵⁴Usp. Isto.

⁵⁵MacIntyre, Alasdair. *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, str. 119.

⁵⁶Usp. Isto, str. 128.

⁵⁷Isto, str. 161.

⁵⁸Usp. Isto.

opravdati. Prvi argument je da terorizam krši temeljno moralno načelo poštivanja osoba. Ovo načelo se interpretira na tri načina. Prvi je kada promatramo svaku osobu kao zasebnu individuu s jedinstvenom osobnošću i karakterom. Stavljamo se u poziciju te osobe te promatramo i doživljavamo svijet s njene točke gledišta. Ovo je u potpunosti suprotno objektivnom i proračunatom pristupu prema žrtvama koji zauzima terorist. Druga interpretacija načela je poštivanje osnovnih ljudskih prava svake osobe. Među temeljna prava spada pravo na život, slobodu i sigurnost, kroz njih se štiti osobnost svake osobe. Terorist ova prava ne priznaje jer da postigne svoj cilj, on je voljan ubiti ili ozbiljno ugroziti život osoba. Treća interpretacija uključuje Kantov vrhovni moralni zakon, da se s osobama ne postupa kao s pukim sredstvima, već kao sa svrhom, a u toj svrsi svaka osoba ima pravo odlučiti želi li sudjelovati ili ne, što joj omogućuje njena sloboda. I ovo terorizam krši, jer svodi ljude na puka sredstva koja služe postizanju ciljeva.⁵⁹

Drugi argument je razlika između odgovornosti i odsustva odgovornosti ili razlika između krivnje i nedužnosti. Ova razlika se podrazumijeva kao osnovna moralna razlika i vrijedi kako u moralnoj tako i u pravnoj perspektivi. Ne dokazuje se, već se od nje polazi u argumentaciji. Nedužni ili oni koji nisu odgovorni za neko zlodjelo ne mogu snositi posljedice za to zlodjelo. Ne smiju biti meta neprijatelja, niti izloženi bilo kakvom nasilju (fizičkom i psihičkom). Teroristi svjesno i ciljano napadaju nedužne. Ovo i prethodno navedeno jasno pokazuje da terorizam djeluje suprotno temeljnim moralnim uvjerenjima koja većina ljudi prihvaća. Svi koji dijele ova uvjerenja, ne mogu se složiti s konzekvencionalističkim pogledom na terorizam. Primorac zaključuje kako je terorizam sam po sebi neispravan i to u visokom stupnju.⁶⁰

Etika vrlina nam pomaže u moralnoj osudi terorizma kada su u pitanju vrline koje njeguje Zapadna civilizacija. No, svaka kultura ne njeguje iste vrline. Poimanje „dobrog“ i „lošeg“ se razlikuje od kulture do kulture. Teroristi najčešće djeluje u skladu s nekom „ideologijom“. Jedan terorist može biti duboko uvjeren da je hrabro, nesebično i dobro žrtvovati svoj život za veći cilj i svrhu. Bismo li osudili karakter samog terorista kao loš, njega kao zlu osobu, a žrtvovanje vlastitog života kao kukavičluk ako bi se slagala s našim vrijednosnim sustavom? Etika vrlina nam ne nudi neutralno uporište za moralno vrednovanje.

⁵⁹Usp. Primorac, Igor. (2007). „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“. *Polemos*. 10(19):11-26. Str. 21.

⁶⁰Usp. Isto, str. 22.

5.2. Deontologija

Deontologija, `znanost o dužnosti` je etička teorija koja je primarno zasnovana na dužnosti kao osnovi moralnosti.⁶¹ Kao što navodi Berčić, zagovornici deontološke etike smatraju da se moral sastoji od skupa pravila koja su svi ljudi dužni slijediti i ta pravila predstavljaju dužnosti svakog čovjeka te ih svaki čovjek mora slijediti jer su to njegove dužnosti.⁶²

Prema Berčiću, zagovornici deontološke etike smatraju da postoje etičke norme koje vrijede uvijek, bez obzira na mjesto i vrijeme i svi su ih ljudi dužni slijediti. Takve etičke norme su: Ne ubij, Ne kradi i Ne laži.⁶³ U deontološkoj etici primarno se vrednuju `pravila postupanja`, a vrednovanje pojedinih postupaka i posljedica ovisi o tome jesu li ili nisu u skladu s etičkim pravilima, navodi Berčić. »Shodno tome, *ispravni* postupci su oni koji su u skladu s tim pravilima, a *neispravni*, oni koji ih krše. Isto tako, *dobar čovjek* je onaj koji živi u skladu s tim skupom pravila, a *loš čovjek* onaj čije ponašanje odstupa od tih pravila«. ⁶⁴

Najpoznatiji predstavnik deontološke etike je zasigurno Immanuel Kant. Kant je utemeljio moralnost na principima čovjekova uma te je smatrao da je dužnost svakog čovjeka da uvijek djeluje u skladu s moralnim principima. Kant je definirao dužnost kao »nužnost nekog djelovanja iz poštivanja prema zakonu«. ⁶⁵ Prema Kantu, zakonodavac, koji propisuje moralno djelovanje, je čovjekov um. Kant je smatrao da vrhovni moralni principi moraju vrijediti za sve ljude, bez iznimke. Dakle, trebaju biti univerzalni. Stoga je formulirao dva kategorička imperativa, koja obvezuju svako razumno biće da ih slijedi. Prvi kategorički imperativ, poznatiji kao `princip univerzalnosti` glasi »Djeluj tako da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može da važi kao princip općeg zakonodavstva«. ⁶⁶ Maksima je `subjektivni princip` djelovanja svakog čovjeka. Drugi kategorički imperativ, poznatiji kao `dignitet` glasi: »Radi tako da čovječanstvo kako u tvojoj tako i u osobi svakoga drugoga ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo«. ⁶⁷ Ovaj je imperativ Primorac, kako smo vidjeli, koristio kao argument protiv konzekvencijalističke etike i moralnosti terorizma. Svakom čovjeku kao autonomnom ljudskom biću pripada dostojanstvo, sloboda, volja i moć da odlučuje o svrsi svojeg života. Ni jedan čovjek ne smije koristiti drugog

⁶¹Usp. Hrvatska enciklopedija. „Deontologija“. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14605> Pristupljeno: 1. lipnja 2020.

⁶²Usp. Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 251.

⁶³Usp. Isto, str. 251-252.

⁶⁴Isto, str. 252.

⁶⁵Kant, I. (2003). *Osnivanje metafizike čudoređa*. Feniks. Zagreb. Str. 22.

⁶⁶Kant, I. (1990). *Kritika praktičnog uma*. Naprijed. Zagreb. Str. 64.

⁶⁷Kant I. *Osnivanje metafizike čudoređa*, str. 61.

čovjeka kao sredstvo za ostvarivanje vlastitih ciljeva. S druge strane, Berčić smatra da terorizam nije primarno loš zato što se nevine žrtve koristi „kao sredstvo“ za postizanje nekog drugog cilja, već je primarno loš zato što ih se „ubija“.⁶⁸

S deontološkog gledišta možemo prosuđivati moralnost ili nemoralnost terorizma iz svih aspekata koje terorizam uključuje te prema etičkim normama i moralnim pravilima koje slijedimo jasno znamo kakav odgovor i argument imamo o ispravnosti ili pogrešnosti terorizma. Je li terorizam moralno opravdan ako uključuje ubijanje nevinih osoba da bi se postigao željeni cilj? Deontološki odgovor je ne, nije moralno opravdan. Argument je, terorizam je moralno neopravdan jer je samo po sebi pogrešno i nedopustivo ubijati nevine osobe bez obzira na razlog i posljedice. Je li terorizam moralno opravdan ako uključuje uništavanje privatne i državne imovine? Ne, moralno je neopravdan, jer je uništavanje tuđe imovine samo po sebi neispravno. Je li napad na novinsku redakciju satiričnog francuskog časopisa CharlieHebdo u kojem je ubijeno 12 osoba, a ranjeno 11 bio moralno opravdan? S moralnog gledišta koje uključuje etičke norme i moralna pravila koje njeguje Zapadna civilizacija, napad je moralno neopravdan jer je ubijanje i ranjavanje nevinih osoba samo po sebi pogrešno, bez obzira na razlog. Također, pravo na slobodu govora svakog pojedinca i slobodu medija su vrijednosti koja se njeguju u zapadnoj civilizaciji. S druge strane, napadači koji su izvršili napad pripadali su terorističkoj organizaciji Al-Qaedate se drže etičkih norma i moralnih pravila koje su u suprotnosti sa Zapadnom civilizacijom. Oni moralno opravdavaju ovaj napad jer su djelovali iz dužnosti na koje ih obvezuju njihova moralna pravila. Smatrali su da su tim napadom „osvetili“ proroka Muhameda, koji je osramoćen u publikacijama časopisa CharlieHebdo. Prema deontološkoj etici svaki je čovjek dužan slijediti etičke norme i moralna pravila, tako i jedna i druga strana mogu tvrditi da su u pravu.

5.3. Konzekvencijalizam

Konzekvencijalizam, `konzekvenca` - `posljedica` je teorija u etici prema kojoj se primarno i isključivo vrednuju posljedice ljudskog djelovanja, to jest posljedice naših postupaka. Kao što navodi Berčić, sve etičke norme, pravila, karakterne osobine, postupke i sve što podliježe etičkom vrednovanju sudimo isključivo prema posljedicama do kojih dovode. Ako su posljedice dobre, ono što je dovelo do toga (karakterna osobina, pravilo, postupak, itd.) je dobro, a ako su posljedice loše, ono što je dovelo do toga je loše.⁶⁹

⁶⁸Usp. Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str.272.

⁶⁹Usp. Isto, str. 234-235.

Utilitarizam je doktrina koju je utemeljio engleski filozof Jeremy Bentham (kasnije ju razvija James Mill, John Stuart Mill i Henry Sidgwick). Riječ je o doktrini koja neko djelovanje proglašava moralnim ili nemoralnim ovisno o postignutim posljedicama. Prema Sandelu, u Benthamovoj doktrini utilitarizma»..najviše načelo morala jest maksimalizirati sreću, ukupnu ravnotežu ugone i boli«.⁷⁰»Po Benthamu, ispravno je učiniti bilo što će maksimalizirati korist. Pod „korišću“ on misli sve što stvara ugodu ili sreću i sve što sprečava bol ili patnju.«⁷¹ Jedini princip utilitarizma je princip najveće sreće. On glasi: »Čini ono što dovodi do najveće sreće najvećeg broja ljudi!«⁷²Dakle, etički ispravno djelovanje za svakog čovjeka je ono koje dovodi do maksimaliziranja sreće najvećeg broja ljudi. To se odnosi i na zakonodavno djelovanje.

Ovaj princip nam na prvi pogled olakšava donošenje odluka. Kada trebamo donijeti neku odluku, unaprijed znamo da se trebamo odlučiti za opciju koja vodi do najveće sreće, najvećeg broja ljudi. Naše djelovanje prosuđivat ćemo prema posljedicama do kojih nas je dovelo. Kao što navodi Primorac, ovo vrijedi i kada je u pitanju terorizam. Dakle, prema konzekvencijalizmu terorizam jest moralno opravdan ako su njegove posljedice dobre i obrnuto. Terorizam nije moralno opravdan ako su njegove posljedice loše. Sam po sebi terorizam nije dobar ni loš, moralno ispravan ili neispravan, sve ovisi o posljedicama do kojih dovodi.⁷³Dakle, kao što navodi Berčić, ovakav način etičkog prosuđivanja svodi se na čisti izračun.⁷⁴ S obzirom na to da su posljedice terorizma najčešće loše, konzekvencionalisti će ga najčešće i osuditi kao moralno neispravnog, smatra Primorac.⁷⁵

Prema Primorcu za konzekvencijalističko opravdanje nekog terorističkog čina moraju biti ispunjena tri uvjeta. Prvo, cilj kojemu se teži mora biti dovoljno dobar da opravdava naneseo zlo. Drugo, da će se terorizmom taj cilj doista uspjeti postići i treće, da se taj cilj ne može postići nekim drugim sredstvima. Na primjer, ako je cilj terorističkog čina oslobađanje naroda od okupatora koje mu nanosi veliko zlo te su pri tom zadovoljena sva tri navedena uvjeta, konzekvencijalistička etika moralno opravdava taj teroristički čin. Ako su u istim okolnostima nastradale nevine žrtve to ne mijenja konzekvencijalistički stav.⁷⁶ Također, prema utilitarizmu maksimalizacija sreće većine ima prednost pred nevinim žrtvama te ako se zadovolji taj uvjet, teroristički čin je opravdan.

⁷⁰Sandel, Michael J. (2013). *Pravednost. Kako ispravno postupiti?* Algoritam. Zagreb. Str. 38.

⁷¹Isto.

⁷²Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*, str. 236.

⁷³Usp. Primorac, Igor. (2007). „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“. *Polemos*. 10(19):11-26. Str. 20.

⁷⁴Usp. Berčić, Boran. *Filozofija (Svezak I.)*.

⁷⁵Usp. Primorac, Igor. „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“, str. 20.

⁷⁶Usp. Isto, str. 21.

Iz ovog slijedi prigovor o kršenju temeljnih ljudskih prava koji zagovornici deontološke etike često upućuju zagovornicima konzekvencijalističke etike i doktrine utilitarizma. »Igra brojeva, kako se naziva utilitaristička argumentacija, zanemaruje ljudsko dostojanstvo i autonomiju subjekata podložnih analizi«, navodi Refi Homolak.⁷⁷ Moralnu neopravdanost ubijanja „nedužnih“ argumentirali smo kod etike vrlina.

Najpoznatiji ratni primjeri namjernog ubijanja civila predstavljaju nuklearno uništenje Hirošime i Nagasakija. Procjena vlade SAD-a je bila da je sredstva konvencionalnog ratovanja trebalo napustiti jer se njima ne bi okončao rat te bi to dovelo do još gorih posljedica i većeg zla obima zaraćenim stranama, nego bombardiranje ovih dvaju gradova. Cilj je bio postignut, Japan se predao tjedan dana nakon bombardiranja te je Drugi svjetski rat završio. Vlada SAD-a često zagovara ovakvu strategiju kada je u pitanju terorizam, koja se interpretira kroz konzekvencijalističku etiku. Na primjer, ukoliko bude nevinih žrtava tijekom akcija američke vlade u lovu na teroriste, one su opravdane jer bi neuhvaćeni teroristi u budućnosti izazvali tragedije većih razmjera.

Refi Homolak navodi kako se između zastupnika deontološke etike i utilitarističke doktrine vodi žustra rasprava o moralnom statusu interogativnog mučenja te se često na primjeru „scenarija tempiranih bombi“ pokušava dokazati da je „tortura“ opravdana, odnosno neopravdana.⁷⁸

Sandel je testirao utilitarističku doktrinu na primjeru mučenja osumnjičenog terorista. Pitanje je, je li opravdano mučiti osumnjičene za terorizam prilikom ispitivanja kako bi došli do informacija za koje pretpostavljamo da ih oni imaju?

U primjeru koji navodi Sandel, postavljena je tempirana bomba negdje na Manhattanu koja će eksplodirati u toku dana. Voditelj lokalnog ogranka CIA-e je uhvatio čovjeka osumnjičenog da je terorist, za kojeg postoje ozbiljne indicije da je sam postavio tu bombu, da zna njenu lokaciju i način kako je onesposobiti. On odbija da prizna da je terorist i da zna navedene informacije. Sandel se pita je li u navedenom scenariju opravdano da ga voditelj podvrgne mučenju kako bi došao do informacija i spriječio bombu da eksplodira?⁷⁹ Prema Refi Homolek u „scenarijima tempiranih bombi“ za utilitarističke teoretičare mučenje je opravdano sve dok maksimizira ukupnu sreću.⁸⁰ Prema Sandelu, ako primijenimo utilitarističku doktrinu na navedeni scenarij te izračunamo da bi mučenje jednog čovjeka

⁷⁷Refi Homolak, Martina. (2017). „Etičnost mučenja“. *Polemos*. 19(38):99-112. Str. 104.

⁷⁸Usp. Isto, str. 100.

⁷⁹Usp. Sandel, Michael J. *Pravednost. Kako ispravno postupiti?*, str. 41.

⁸⁰Usp. Refi Homolak. „Etičnost mučenja“, str. 100.

moglo spasiti tisuće života i eliminirati patnju masovnih razmjera, zaključujemo da je opravdano osumnjičenog za terorizam podvrgnuti mučenju.⁸¹

Sandel smatra da nas „scenariji s tempiranom bombom“ navode da analiziramo utilitaristički proračun sam po sebi, te kušnje na koje nas može staviti. Prema Sandelu, „scenariji s tempiranom bombom“ nas mogu lako prevariti. Cilj im je dokazati da su brojevi značajni te ako je na kocki dovoljan broj života da bi čak i nekonzekvencijalist trebao biti spreman prijeći preko svojih etičkih normi da ih pokuša spasiti.⁸²

Konzekvencijalizam je praktičan za slijeđenje kod rješavanja manjih problema koji ne uključuju nasilne metode. Na primjer, između dva otoka koja zadovoljavaju sve uvjete da se izgradi most koji će ih povezivati s kopnom, mi imamo novca za izgraditi samo jedan most. Na jednom otoku živi 50 tisuća ljudi, a na drugom 10. Za koji otok ćemo se odlučiti? Odluka je laka i nije moralno upitna. Odlučujemo se za onaj na kojem živi 50 tisuća ljudi jer će to dovesti do veće sreće i koristi. Kada su u pitanju veći problemi koji uključuju primjenu bilo kakvog nasilja ili ubojstva, ova se etička teorija ne pokazuje nimalo praktična i jednostavna za slijeđenje. Stavlja nas u neugodnu poziciju u kojoj se pod pritiskom brojki i koristi možemo odlučiti za donošenje odluke s kojom se u potpunosti ne slažemo.

⁸¹Usp. Sandel, Michael J. *Pravednost. Kako ispravno postupiti?*, str. 42.

⁸²Usp. Isto, str. 43.

6. Terorizam i moral – suvremeni problemi i moguća rješenja

6.1. Pravedan rat i krajnja nužda

Prema Simeunović, jedan od utemeljitelja tradicije pravednog rata je Aurelije Augustin, koji je o pravednosti rata pisao u djelu `ContraFaustum`, dok je u pojedinim pismima i u djelu `O državi Božjoj` pisao o miru i odgovornosti sudionika u ratu.⁸³ Simeunović navodi kako Augustin nije sustavno promišljao o ratu te da je za sistematizaciju njegovih promišljanja o pravednosti rata zaslužan Toma Akvinski.

Osim što je sistematizirao Augustinova promišljanja o pravednom ratu, Akvinski je dodatno razrađujući kriterij dobronamjernosti vojnika, svjesno ili ne, znatno doprinio postavljanju temelja za izgradnju suvremenih kriterija *in bello*. On je posebno razmatrao 3 ključna pitanja: 1.) Je li opravdano ubijanje nedužnih?, 2.) Je li opravdano ubijanje iz samoobrane?, 3.) Snosi li onaj koji nenamjerno počini ubojstvo krivicu za taj čin?⁸⁴

Nova etapa u razvoju teorije pravednog rata tijekom koje se težište s religiozne moralnosti pomiče prema legalnosti rata započinje s pravnikom Hugom Grotiusom koji je izvršio distinkciju između `jus ad bellum` i `jus in bello` te time postavio temelje međunarodnog ratnog prava.⁸⁵

Kako navodi Simeunović, među suvremenim filozofima koji se bave etikom rata vodi se rasprava između tradicionalista i revizionista o očuvanju distinkcije `ad bello` i `in bello`.⁸⁶ Filozof Michael Waltzeru djelu `Just and Unjust War` zastupa tradicionalnu teoriju pravednog rata te se zalaže za očuvanje moralne distinkcije `jus ad bellum` i `jus in bello`, dok revizionisti tvrde da su ove dvije kategorije zavisne jedna o drugoj. Pravi spor vodi se oko 2 principa koje sadrži distinkcija `in bello`, koja se tiče statusa neboraca (civila) i boraca (vojnika).⁸⁷

Coady razmatra moralnost, odnosno nemoralnost terorizma u kontekstu tradicije pravednog rata i krajnje nužde. Kako smo već i naveli, da bismo mogli raspravljati o moralnosti i/ili nemoralnosti terorizma, potrebna nam je preciznija i jasnija definicija samog pojma. Coady je stoga ponudio svoju definiciju koju smo naveli ranije u radu. Terorizam je »organizirana uporaba nasilja čija su meta oni koji ne sudjeluju u borbi („nevini“ u jednom

⁸³Usp. Simeunović, Bojana. (2018). „Distinkcija *jus ad bellum* i *jus in bello* unutar teorije pravednog rata: nastanak i važnost“. *Prolegomena*. 17(2):173-190., str. 176.

⁸⁴Isto, str. 179.

⁸⁵Usp. Isto, str. 185-188.

⁸⁶Usp. Isto, str.188.

⁸⁷Usp. Isto, str. 188-189.

posebnom smislu) i to u političke svrhe.«⁸⁸ Teorija koja bi mogla potkrijepiti tvrdnju da je terorizam nemoralan je teorija „pravednog rata“.

Teorija pravednog rata uključuje moralnu opravdanost rata kroz dvije podjele: `jus ad bellum` i `jus in bello`.

`Jus ad bellum` daje uvjete koji moraju biti zadovoljeni da pribjegavanje ratu bude opravdano, to jest, pravedno.

Coady navodi sljedeće uvjete:

1. Rat mora objaviti i voditi neki legitimni autoritet;
2. Mora postojati pravedan uzrok za upuštanje u rat;
3. Rat mora biti posljednji izlaz;
4. Mora postojati razuman izgled za uspjeh;
5. Upotreba nasilja mora biti proporcionalna krivnji kojoj se pruža otpor.⁸⁹

Jus in bello daje dva vodeća principa opravdanog ratovanja:

1. Princip selektivnosti: ograničava vrstu nasilja kakvo se smije koristiti, uglavnom postavljanjem ograničenja na ono što se ubraja u legitimne mete.
2. Princip proporcionalnosti: ograničava stupanj reakcije zahtjevom da korištene metode nasilja ne nanesu više štete nego što bi početni pokušaj mogao zahtijevati.⁹⁰

Coady se usmjerio na 1. princip, princip selektivnosti. Naime, on je relevantan za autorov pristup definiranju terorizma i fokus na „mete“ koje su „nevine“, ali kako autor navodi „u jednom posebnom smislu“ u terorističkom napadu, jer se upravo glavni dio u principu selektivnosti odnosi na imunitet od direktnog napada za sve one koji ne sudjeluju u borbi. Dakle, ovdje je na snazi legitimna zabrana ubijanja onih koji ne sudjeluju u borbi.⁹¹

U kontekstu modernog ratovanja postavlja se ključno pitanje, a to je kako razlikovati one koji ne sudjeluju u borbi „nedužni“, od boraca? Potrebno je napraviti važeću klasifikaciju „nedužnih“ ili onih koji ne sudjeluju u borbi. Coady ističe da ta klasifikacije nije jednaka razlikovanju vojnika i civila u borbi, ali se naizgled može preklapati. Ova klasifikacija bi se odnosila na „ulogu“ koju individua igra u lancu organizacije koja vodi agresiju, to jest koja nanosi zlo. Daje za primjer civile kao što su politički vođe, viši javni službenici koji nisu u odorama ili ne nose oružje, ali predstavljaju legitimne mete jer aktivno naređuju nepravedno nasilje. Coady smatra da u klasifikaciju „nedužnih“ ulaze: novorođenčad, djeca, starije osobe

⁸⁸Coady, Tony i O'Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 27.

⁸⁹Isto, str. 29.

⁹⁰Isto.

⁹¹Usp. Coady, Tony i O'Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*.

koje ne sudjeluju direktno u borbi, nesposobni, poljoprivrednici, trgovci, radnici koji pod prisilom rade u tvornicama oružja, disidenti, protivnici rata na osnovi savjesti, itd. Naglašava kako: »Čak ni u drugom svjetskom ratu svaki neprijateljski građanin nije bio borac. U svakom ratu postoji milijun ljudi koje se nikako ne može plauzibilno smatrati dijelom neprijateljskog, smrtonosnog, činidbenog lanca.«⁹² Prema tome, jasno je da je nemoralno u ratu imati za cilj one koji ne sudjeluju u borbi. Međutim, pravi problem teorije pravednog rata je kolateralna smrt i šteta koja je nanesena svima onima koji ne sudjeluju u borbi. Kako je opravdati? Najčešće se za opravdanje prethodno navedenog navodi „princip dvostrukog efekta“. Ovaj princip dopušta u nekim okolnostima nekom legitimnom ratnom činu povredu onih koji ne sudjeluju u borbi. Ta povreda se smatra predvidivim, ali nenamjeravanim popratnim efektom tog legitimnog ratnog čina i proporcionalnost nenamjeravanog popratnog efekta bi trebala biti u skladu s proporcionalnosti cilja. Iako se s ovim principom ne slažu mnogi, Coady navodi kako ga je nužno prihvatiti zbog suvremenih uvjeta u kojima se vodi rat, ali i da bi se izbjegao `pacifizam` kao jedina moralna opcija.⁹³

Nadalje, Coady uspoređuje taktičku definiciju terorizma s prethodno navedenom klasifikacijom „onih koji ne sudjeluju u borbi“ u sklopu teorije pravednog rata te zaključuje da je terorizam moralno pogrešan. Svaki napad u kojem se čak novorođena djeca, putnici zrakoplova, pacijenti i osoblje u bolnicama, itd., smatraju „borcima“ i postaju mete je u suprotnosti s moralnom tradicijom pravednog rata. Neki zastupnici teorije pravednog rata uzimaju princip imuniteta onih koji ne sudjeluju u borbi kako bi uveli apsolutnu moralnu zabranu terorizma, prema kojoj je on uvijek moralno pogrešan. Drugi, pak smatraju kako trebamo biti oprezni s uvođenjem „apsolutnih“ moralnih zabrana, te ističu kako postoje ekstremne okolnosti u kojima se treba dopustiti iznimka.⁹⁴

Primjerice, Primorac smatra da bi jedino u ekstremnim i izuzetno rijetkim okolnostima terorizam mogao biti opravdan. Te okolnosti moraju zadovoljiti dva uvjeta: »da je terorizam doista jedina metoda koja je dostupna i za koju je vjerojatno da će uspjeti, te da to što će se njegovom upotrebom spriječiti jest zlo toliko veliko da se može nazvati moralnom katastrofom«.⁹⁵ On je svoju iznimku opravdanja terorizma usporedio s Waltzerovom iznimkom „krajnjom nuždom“, njoj je najbližnja ali je mnogo stroža od nje. Iznimka „krajnja nužda“ najčešće podrazumijeva ekstremne situacije u kojima je učinjeno zlo manje od onog kojem je prijetilo ili jednako onom koje je prijetilo. Filozof Michael Waltzer u knjizi

⁹²Isto, str. 32.

⁹³Usp. Coady, Tony i O'Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*.

⁹⁴Usp. Isto.

⁹⁵Usp. Primorac, Igor. (2007). „Suvremni terorizam kao filozofska tema“. *Polemos*. 10(19):11-26. Str. 23.

JustandUnjustWar`smatra da je u ratu u uvjetima „krajnje nužde“ dopuštena povreda imuniteta od napada, ali ako se uz to podnosi i teški teret kajanja. Dakle, moguće je da država koja vodi pravedan rat u situaciji „krajnje nužde“ može ukinuti zakone rata. O’Keefe navodi 2 interpretacije krajnje nužde: užu i širu. »Uža interpretacija dopušta upotrebu te taktike samo u slučaju moralne katastrofe, dok šira pridaje vrijednost i obrani neke jedinstvene političke zajednice od uništenja«. ⁹⁶M. Waltzer i J. Rawls smatraju da je u II. svjetskom ratu savezničko bombardiranje njemačkih gradova „radi zastrašivanja“ bilo opravdano, zbog velike nacističke opasnosti koja je prijetila. Rawls je, kao i mnogi drugi filozofi osudio bombardiranje Hirošime i Nagasakija. Postoje i oni koji ovo bombardiranje opravdavaju argumentom „krajnje nužde“, i izbjegavanja „većeg zla“, ali Waltzer tvrdi da u pitanju nije bila „krajnja nužda“. Prema njemu, Japan je započeo običnu vrstu vojne ekspanzije, te nije predstavljao jednaku opasnost za civilizaciju kao njihovi saveznici nacisti. Stoga je bilo potrebno samo poraziti Japan, atomske bombe su bile način kako bi rat završio što brže i sa što manje žrtava. ⁹⁷Iz prethodno navedenog možemo zaključiti kako je kod Waltzera na djelu čisti proračun, primjena utilitarizma kao moralnog opravdanja završetka rata na ovaj način.

Coady smatra da je ovdje u pitanju dublji problem. U suvremenoj filozofiji morala jača ideja da se može odstupiti od „najdubljih moralnih ograničenja“ u različitim situacijama. Utilitarizam, o kojem smo ranije pisali, usko je povezan s odstupanjem od „najdubljih moralnih ograničenja“ s obzirom na to da se na sva moralna ograničenja gleda kao na „praktična pravila“ koja se mogu i moraju napustiti ako će njihovo napuštanje donijeti više sveukupne sreće nego patnje. »Njegova glavna mana, kada je u pitanju terorizam, jest to što on uistinu ne priznaje da su temeljna moralna ograničenja protiv ubijanja nevinih stvarno temeljna. Zato ih se i naziva „praktičnim pravilima“, zajedno sa svim drugim vrstama skraćениh starih izreka iz moralnog života«. ⁹⁸Coadyovo mišljenje je, da svi oni koji poput Walzera smatraju da je uz „ekstremne okolnosti“, moralno dopušteno donijeti bolnu odluku odstupanja od „temeljnih moralnih ograničenja“, ponekad djeluju u okviru tradicije zvane „prljave ruke“. ⁹⁹

Nakon opširnog razmatranja inačica „krajnje nužde“ i tradicije „prljavih ruku“ koja se poziva na krajnju nuždu te koje se koriste za moralno opravdanje terorizma, Coady zaključuje kako je najbolje da se pribjegavanje terorizmu osudi u samom početku i to bez ikakvog dopuštanja izuzetaka. Bez obzira radi li se o državama, revolucionarima ili vjerskim

⁹⁶Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 163.

⁹⁷Isto.

⁹⁸Isto, str. 35.

⁹⁹Usp. Isto.

fanaticima. Coady smatra opasnim podcjenjivanje dubine i važnosti `zabrane ubijanja nevinih`. Ova zabrana čini vođenje nekog rata legitimnim, u ljudskom moralnom razmišljanju služi kao jedna vrsta kriterija moralnog i intelektualnog zdravlja te bi njeno odbacivanje moglo dovesti do preokreta u zdravoj moralnoj perspektivi.¹⁰⁰ Nadalje, Coady smatra kako opravdavanja političke zajednice zbog pribjegavanja „krajnjoj nuždi“ i inačici „prljavim rukama“ koje se poziva na „krajnju nuždu“ i davanja primata toj političkoj zajednici kao jednoj od najviših ljudskih vrijednosti, može dovesti do ozbiljne i rasprostranjene zloupotrebe moći te samo dobivanje tog primata zahtjeva dodatnu argumentaciju.¹⁰¹

6.2. Moralnost terorizma

Robert Young razmatra mogućnost moralnog opravdanja terorizma kada bi to bio jedini način ostvarenja nekih ciljeva za pojedince ili grupe koje nemaju političku moć. Većina postojećih obrana terorizma, kako navodi Young, tvrdi »...da je barem u nekim okolnostima, kada onima koji su ozbiljno ugroženi nije moguće zadobiti političku moć, pribjegavanje terorizmu možda jedino rješenje za njih, iako bi time zadobili tek šansu da se za njih čuje«. ¹⁰² Ovo se može povezati s dobro poznatim argumentom „to je za nas jedino rješenje“. Neosporno je da se terorizam pokazao kao učinkovito sredstvo dolaženja do političkih promjena onih grupa koje nemaju političku moć. No, zbog toga ne smijemo zaboraviti da postoji razlika između „učinkovitosti“ i „moralne opravdanosti“ terorizma. Autor je naveo značajke terorizma kojeg analizira, iz kojih je isključio definicije terorizma i karakteristike koje upućuju na moralnu upitnost terorističkog čina, ali nije mogao isključiti akcije koje uključuju ozljeđivanje ili ubijanje nevinih, tradiciju pravednog rata, namjernu upotrebu nasilja, itd. Nakon iscrpne analize zaključio je:

Što se mene tiče moralna opravdanost nekog terorističkog čina, ili nekog političkog odgovora koji uključuje terorističku kampanju, svodi se na pitanje o tome može li se pravda postići uz manji broj bolje usmjerenih ubojstava, ranjavanja ili uništavanja materijalnih dobara nego što bi to bio slučaj uz pomoć drugih raspoloživih mogućnosti (uvijek pretpostavljajući da su sve nenasilne strategije iscrpljene). Ako je to realistična nada, onda budući da je terorizam općenito u stanju ograničiti ubijanje, ranjavanje i uništavanje vlasništva u usporedbi s onim što se događa u ratu, on može ponekad biti opravdan, iako bi bio jedan oblik samozavaravanja ako bi se pomislilo da je lakše točno *anticipirati* koja će biti postignuća terorističkog čina u odnosu na rat.¹⁰³

¹⁰⁰Usp. Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*.

¹⁰¹Usp. Isto.

¹⁰²Isto, str. 47-48.

¹⁰³Isto, str. 53.

Young navodi kako su počinitelji napada na WTC definitivno mogli predvidjeti posljedice svog napada, a kako nisu imali sredstava ni moći za konvencionalni rat na teritoriju SAD-a, poslužili su se terorizmom da barem „šokiraju“ SAD-e i da svijet obrati pažnju na njihove pritužbe i nepravdu koju su smatrali da oni podnose. Ako se uzme u obzir imunitet ubijanja nevinih, ovaj čin se ne može moralno opravdati. Također, teško ćemo moralno opravdati i one terorističke napade koji uključuju samo napad na materijalne objekte ili na one koji ne ulaze u kategoriju „nevinih“. Međutim, autor smatra da ipak možemo razmotriti `jus ad bellum` kada zahtjevi za `jus in bello` nisu zadovoljeni.¹⁰⁴

Prema Chomskom, napad na WTC nije opravdan, ali svejedno treba ispitati opravdanost razloga zbog kojih je takav napad planiran i izveden.¹⁰⁵ Najčešći argumenti koji se navode za opravdavanje ovog napada su brutalan nedemokratski režim koji SAD-e provode na Bliskom Istoku, povređivanje civilnih prava, prava djece, radi ostvarivanja vlastitih interesa, sankcije koje su nametnute zemljama Bliskog Istoka zbog kojih je nemoguće ostvariti stabilan ekonomski i društveni napredak, itd.¹⁰⁶ Miller navodi kako je sam Osama Bin Laden naveo kao razlog „borbe islama“ protiv SAD-a obranu od američkih prijetnji njegovoj opstojnosti.

Pokazatelji tih prijetnji SAD-a opstojnosti islama jesu takve aktivnosti SAD-a, kao što su stalna podrška Izraelu, intervencija u Somaliji, vojne baze SAD-a u Saudijskoj Arabiji (zemlji u kojoj se nalaze Meka i Medina, dva najsvetija islamska grada), sankcije protiv Iraka, koje su uzrokovale smrt stotine tisuća iračke - dakle, muslimanske - djece.¹⁰⁷

S jedne strane imamo pritužbe na osnovi povređivanja temeljnih ljudskih prava i legitimnog rata, a s druge strane te iste pritužbe ali s religijskim predznakom –islam i muslimani kao pravi cilj SAD-a za uništenje. Miller navodi kako se kod Bin Ladena i pristaša razvila logika „kolektivne moralne odgovornosti“ svih građana SAD-a za napad na islam, stoga nema nevinih među građanima SAD-a, te njih nije grijeh ubijati. Teroristi kroz kolektivnu moralnu odgovornost opravdavaju terorističke napade. Miller odgovara da su razlozi koje Bin Laden navodi simplificirani i većinom pogrešni jer SAD-e nikada nisu krenule u rat protiv „islama kao takvog“, već su za to imale druge razloge, razloge političke naravi, a ne vjerske.¹⁰⁸

¹⁰⁴Usp. Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*.

¹⁰⁵Usp. Chomsky, Noam. *Gusari i carevi, stari i novi. Međunarodni terorizam kakav doista jest*.

¹⁰⁶Usp. Isto.

¹⁰⁷Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 80.

¹⁰⁸Usp. Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*.

S obzirom na pritužbe upućene SAD-a iz političke perspektive, Young zaključuje da bi SAD-e trebale razmotriti navedene pritužbe, uvesti promjene u svom pristupu, kako se 9.11. 2001. i tome slični napadi ne bi više ponovili. A što se tiče traženja moralne opravdanosti terorizma putem „kolektivne odgovornosti“ koju navodi Osama Bin Laden i njegove pristaše, Miller smatra:

...ako pretpostavimo da politika vlade SAD-a u odnosu na Izrael, Saudijsku Arabiju i sl. nije moralno prihvatljiva, tada je očito otvoren put za ubijanje građana SAD-a u ime osвете za neprihvatljivu politiku njihove zemlje. Posljedice takvih kolektivističkih stavova zaista su veoma grozne. Iz tih i drugih razloga ove oblike kolektivismu treba odbaciti.¹⁰⁹

6.3. Moralan i legitiman odgovor u borbi protiv terorizma

Na koncu, postavlja se pitanje, kakve nasilne reakcije na terorizam mogu biti moralno legitime? NoamChomsky je istaknuo kako su svi zabrinuti zbog „zaustavljanja terorizma“, a najjednostavniji način kako ga „zaustaviti“ je da prestanemo sudjelovati u njemu.¹¹⁰ S ovim se slaže i Coady. Ako želimo legitiman odgovor na terorizam, najprije treba isključiti upotrebu terorizma kao odgovor na terorizam. Kada to učinimo, ostaje nam nekoliko mogućnosti.

1. Moralno je pogrešno i nezakonito napadanje nedužnih kada se njime služe nedržavne grupe i kada ga koriste države kao odgovor na napad;
2. Upotreba nasilja da bi se uhitili ili ubili teroristi je legitima ako je u skladu s uvjetima *jus ad bellum* koji kod pribjegavanja ratu upravljaju moralnošću. Ovdje je ključan uvjet koji treba uzeti u obzir „vjerojatnost“ da će takva akcija postići uspjeh, a pri tom treba odrediti što se „točno“ misli pod „uspjehom“;
3. Provođenje kampanje nasilja protiv nacija koje su stavljene na popis „Osovine zla“ od tadašnjeg predsjednika SAD-a (George W. Bush-a) legitimno je i moralno upitna. Ne zna se bili zadovoljila uvjete „posljednje nužde“ ili „proporcionalnosti“;
4. Zračna vojna bombardiranja koja imaju za cilj srušiti „zle režime“ najvjerojatnije ne bi politički ni moralno zadovoljili kao odgovor na terorizam. Prouzročila bi velik broj žrtava koji ne sudjeluju u borbi i velike štete u gradskoj infrastrukturi;
5. Paradigma ratovanja „država protiv države“ također ne bi ostvarila uspjeh u borbi protiv terorizma jer terorističke organizacije poput Al-Qaede nemaju sjedište u jednoj državi.¹¹¹

O'Keefe je analizirao kakav bi trebao biti pravedan i legitiman odgovor država na međunarodni terorizam. U slučaju napada drugih država podrazumijeva se da država koja odgovara na napad legitimno, treba slijediti teoriju pravednog rata pa i kada napadi drugih

¹⁰⁹Isto, str. 84.

¹¹⁰Usp. Kanopy. „Power and Terror, NoamChomskyinOur Times“. Dostupno na: <https://www.kanopy.com/product/power-and-terror> Pristupljeno: 1. veljače 2020.

¹¹¹Usp. Coady, Tony i O'Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 42.

država nisu u skladu s pravilima pravednog ratovanja. Međunarodna zajednica terorističkim organizacijama ne priznaje status država, već tzv. „kvazi država“ te u skladu s tim objave rata koje upućuju terorističke organizacije drugim državama ne smatraju se konvencionalnom objavom rata, a njihove metode ratovanja predstavljaju „novi način ratovanja“. Nejasno je i kako bi se trebalo odnositi prema „teroristima“. To jest, da li im treba dati status vojnika u konvencionalnom ratu, iako je očito da to nisu. JudithButler govori o dehumanizaciji čovjeka, kršenju prava čovjeka i građanina, podređivanju međunarodnog zakona interesima jedne moćne nacije na primjeru nehumanog postupanja prema zatvorenicima, među kojima su „teroristi“ u američkoj vojnoj bazi Guantanamo na Kubi.

Pravo na odvjetnika, mogućnost ulaganja žalbe i repatrijacija, a što je sve zajamčeno Ženevskom konvencijom, nije bilo omogućeno nijednom zatočeniku u Guantanamu. I premda su Sjedinjene Američke Države priopćile kako priznaju da su „talibani“ pokriveni Ženevskim sporazumom, jasno su dale do znanja da čak ni talibani nemaju status ratnih zarobljenika, kao što to, doista, nemaju ni zatvorenici u Guantanamu.¹¹²

Nadalje, nejasno je kako međunarodna zajednica treba legitimno odgovoriti državama koje neizravno pružaju „utočište“ teroristima i koje im naočigled dopuštaju djelovanje na svom teritoriju. Osim toga, kako dokazati i sankcionirati kršenje nacionalnih i međunarodnih zakona pod opravdanjem da se to čini u svrhu „protuterorističkih mjera“?

Ako se želi legitimno i moralno međunarodno odgovoriti na širenje međunarodnog terorizma, O’Keefe se zalaže za dosljednu primjenu „tradicije pravednog rata“. Vođama terorističkih organizacija treba suditi, a s teroristima treba postupati kao s vojnicima. Što znači, da s teroristima koji su uhvaćeni ili ranjeni treba postupati kao i s ratnim zarobljenicima. Treba im osigurati pravo na humano ponašanje.»Baš kao što vojnom osoblju upletenom u zločine protiv čovječnosti ili u kršenje zakona rata zbog tih zločina treba suditi, isto tako treba i teroristima«. ¹¹³Te dodaje, kako o „težini zločina“ koji su počinili ovisi pred koji će ih se sud izvesti – međunarodni ili nacionalni.

O’Keefe zaključuje, da bez obzira na to što terorističke organizacije žele dovesti države u položaj da napuste „principe pravednog rata“ povećavajući terorističke prijetnje, države i međunarodna zajednica si to ne smiju dopustiti. Korištenje „neograničenih protuterorističkih mjera“ spada u neproporcionalan odgovor tradicije pravednog rata.

¹¹²Butler, Judith. (2017). *Neizvjesni život. Moć žalovanja i nasilja*. Centar za ženske studije Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. Str. 86.

¹¹³Coady, Tony i O’Keefe, Michael. *Terorizam i pravednost: Moralni argumenti u opasnom svijetu*, str. 167.

7. Zaključak

Od samih početaka istraživanja terorizma pokušava se donijeti jedinstvena definicija fenomena kojeg se istražuje. Paradoksalno je da se desetljećima znanstvenici iz različitih područja, stručnjaci za terorizam i političari ne mogu usuglasiti oko definicije fenomena koji je proglašen sveprisutnom prijetnjom međunarodnoj zajednici. Bilandžić navodi kako unutar akademske zajednice postoji 260 definicija terorizma te da se različite vladine i međunarodne organizacije koriste s 90-ak različitih definicija.¹¹⁴ Većina stručnjaka je zaključila da je za neuspjeh ovog pothvata zaslužna politika. Nepostojanje jedinstvene definicije omogućuje subjektivno tumačenje samog pojma, određenja koga nazivamo teroristom, a koga ne te neprihvatanje i neprovođenje zakonskih akata međunarodne zajednice donesenih u svrhu „antiterorističke borbe“, „sankcioniranja dosadašnjih terorističkih napada“ i sprječavanja budućih.

Terorizam se kroz povijest širio, mijenjao svoj oblik te postao kompleksniji. Od samih početaka do danas ostao je usko vezan uz politiku. Suvremeni terorizam je zbog napretka tehnologije i globalne povezanosti putem interneta dobio svjetsku pozornicu za izvršene napade i veću moć zastrašivanja. Diskurs o terorizmu u masovnim medijima rezultira strahom od mogućih terorističkih napada u svijesti građana, čime se narušava normalna životna svakodnevnica. Pojedinaac postaje svjestan ugroženosti svojih temeljnih ljudskih prava te se razvija nesigurnost i ranjivost kolektivne svijesti građana. Chomsky smatra da se kroz medije terorizam ne predstavlja kakav doista jest. Prema Chomskom, potiču se dezinformacije i iracionalan strah da bi se građane učinilo podložnima manipulaciji političkih elita kako bi lakše ostvarili vlastite interese.¹¹⁵

Filozofija se za razumijevanje fenomena terorizma pokazala od izuzetne važnosti. Mnogi filozofi detaljno su analizirali terorizam, osvijestili i razjasnili nejasnoće oko samog pojma te donijeli definicije koje omogućuju njegovo razumijevanje i pokazuju što terorizam zaista jest. Time je olakšan put do donošenja jedinstvene međunarodne definicije terorizma. Je li terorizam moralno opravdan ili neopravdan je pitanje koje spada u domenu filozofije. Terorizam uključuje nasilje i ubijanje nevinih osoba, što su snažni elementi za moralno vrednovanje. Filozofi koji se bave pitanjem moralnosti, odnosno nemoralnosti terorizma većinom ga analiziraju s gledišta tri velike etičke teorije - aretičke etike ili etike vrlina,

¹¹⁴Usp. Bilandžić, Mirko. (2014). *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Despot Infinitus. Zagreb. Str. 74.

¹¹⁵Usp. Chomsky, Noam. *Gusari i carevi, stari i novi. Međunarodni terorizam kakav doista jest*.

deontologije i konzekvencijalizma koje pripadaju normativnoj etici. Uz to, moralnost i nemoralnost terorizma analizira se i u kontekstu pravednog rata. Međunarodna zajednica vodi „borbu protiv terorizma“, a SAD-e dugi niz godina vode „rat protiv terorizma“ koji se ne smatra „konvencionalnim ratom“. S obzirom na to da se ne poštuju moralna ograničenja konvencionalnog rata, postavlja se pitanje moralnosti, odnosno nemoralnosti „antiterorističkog“ odgovora na „terorizam“. S druge strane, terorizam se u mnogim političkim režimima pokazao korisnom metodom borbe, ali pitanje je, je li i moralno opravdanom metodom borbe?

Aretička etika i deontologija ne pružaju nam neutralno uporište za vrednovanje moralnosti, odnosno nemoralnosti terorizma zbog razlika u vrlinama, etičkim normama, kulturnim i društvenim vrijednostima koje njeguju zapadna i istočna civilizacija. Konzekvencijalizam, najviše njegova inačica utilitarizam nam pruža neutralno uporište za moralno vrednovanje terorizma koje se svodi na izračun pozitivnih i negativnih posljedica na osnovu kojih se donosi sud o moralnosti ili nemoralnosti terorizma. No, ono je kontroverzno jer gubi iz vida temeljna ljudska prava svakog pojedinca i dopušta nam donošenje odluka na temelju procjene posljedica u budućnosti koje mogu, ali i ne moraju odgovarati našoj procjeni. Uz to, konzekvencijalizam dozvoljava odstupanje od temeljnih „zdravorazumskih moralnih načela“, poput ubijanja nevinih. Ako se često odstupa od etičkih načela koji su u temelju ispravni može doći do „moralne katastrofe.“ Autori koji su analizirali terorizam u kontekstu pravednog rata slažu se da je apsolutno nužno postaviti i pridržavati se etičkih ograničenja u moralnom vrednovanju terorističkih napada kao i u „borbi protiv terorizma“, to jest odgovoru na terorizam. Međutim, ne maju svi isto mišljenje u definiranju tih ograničenja i u kojim situacijama je dopušteno odstupanje od njih.

8. Popis literature

- Aristotel. (1958). *Nikomahova etika*. Kultura. Beograd.
- Berčić, Boran. (2012). *Filozofija (Svezak I.)*. Ibis grafika d.o.o. Zagreb.
- Bilandžić, Mirko. (2010). *Sjeme zla. Elementi sociologije terorizma*. Plejada Synopsis. Zagreb.
- Bilandžić, Mirko. (2014). *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Despot Ininitus. Zagreb.
- Brčić, Marita. (2008). „Terorizam i liberalno-demokratska država“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 1(1):5-20. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/136131> Pristupljeno: 2. listopada 2019.
- Butler, Judith. *Neizvjesni život. Moć žalovanja i nasilja*. (2017). Centar za ženske studije Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Cvjetković, Branko. (2002). *Terorizam - sredstva i posljedice*. LAUS. Split.
- Chomsky, Noam. (2004). *Gusari i carevi, stari i novi. Međunarodni terorizam kakav doista jest*. IZVORI. Zagreb.
- Coady, Tony i O’Keefe, Michael. (2004). *Terorizam i pravednost. Moralni argumenti u opasnom svijetu*. KruZak. Zagreb.
- Derenčinović, Davor. (2005). *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*. Pravni Fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- FBI. „Terrorism“. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/investigate/terrorism> Pristupljeno: 10. siječnja 2020.
- Gayraus, Jean-Francois i Senat, David. (2008). *Terorizam*. Naklada Jasenski i Turk. Zagreb.
- Harmon, Cristopher. *Terorizam danas*. (2002). Golden marketing. Zagreb.
- Hrvatska enciklopedija (2020). „Deontologija“. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14605> Pristupljeno: 1. lipnja 2020.
- Hrvatska enciklopedija. (2019). „Teror“. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60996> Pristupljeno: 12. studenog 2019.
- Kant, Immanuel. (1990). *Kritika praktičnog uma*. Naprijed. Zagreb.
- Kant, Immanuel. (2003). *Osnivaje metafizike čudoređa*. Feniks. Zagreb.

- Kalinić, Pavle.(2003). *Teror i terorizam*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.
- Kanopy. „Power and Terror, Noam Chomsky in Our Times“. Dostupno na: <https://www.kanopy.com/product/power-and-terror> Pristupljeno: 1. veljače 2020.
- Kovačić, Slavko. (2006). „Etičnost politike u Aristotela“. *Filozofska istraživanja*. 26(2):457-476. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/5909> Pristupljeno: 28. siječnja 2020.
- Laqueur, Walter. (1987). *The Age of Terrorism*. Little, Brown & Co. Boston.
- Lucić, Danijela. (2019). *Državni terorizam*. Despot infinitus. Zagreb.
- MacIntyre, Alasdair. (2002). *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*. KruZak. Zagreb.
- Marić, Silvana. (2012). „Terorizam kao globalni problem“. *Medianali*. 6(11):87-102. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/109161> Pristupljeno: 9. listopada 2019.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. „Terrorism and Counter-terrorism“. FactSheet 32(2008). Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf> Pristupljeno: 3. veljače 2020.
- Perešin, Anita. (2007). „Paradigma novog terorizma informacijskog doba“. *Politička misao*. 44(2):93-112. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/20644> Pristupljeno: 9. listopada 2019.
- Primorac, Igor. (2001). *Filozofija na djelu. Rasprave i ogledi iz praktične filozofije*. Hrvatsko filozofsko društvo. Zagreb.
- Primorac, Igor. (2006). *Etika na djelu*. KruZak. Zagreb.
- Primorac, Igor. (2007). „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“. *Polemos*. 10(19):11-26. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/41750> Pristupljeno: 2. listopada 2019.
- Refi Homolak, Martina. (2017). „Etičnost mučenja“. *Polemos*. 19(38):99-112. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/179546> Pristupljeno: 2. lipnja 2020.
- Sandel, Michael J. (2013). *Pravednost. Kako ispravno postupiti?* Algoritam. Zagreb.
- Simeunović, Bojana. (2018). „Distinkcija *jus ad bellum* i *jus in bello* unutar teorije pravednog rata: nastanak i važnost“. *Prolegomena*. 17(2):173-190. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/217929> Pristupljeno: 18. siječnja 2020.

- United Nations – Office of Counterterrorism. „International Legal Instruments“. Dostupno na: <https://www.un.org/counterterrorism/international-legal-instruments> Pristupljeno: 1. ožujka, 2020.
- UNODC. „Treaty-based crimes of terrorism – universal counterterrorism instruments“. Dostupno na: <https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-4/key-issues/treaty-based-crimes-of-terrorism.html> Pristupljeno: 1. veljače 2020.
- Wilkinson, Paul. (2002). *Terorizam protiv demokracije*. Golden marketing. Zagreb.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij
Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANAMARIJA GRUBIŠIĆ

Naslov rada: JE LI TERORIZAM MORALNO OPRAVDAN?

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: FILOZOFIJA

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada: IZV. PROF. DR. SC. MARITA BRČIĆ KULJIŠ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada: /

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva: IZV. PROF. DR. SC. BUNO ŠUKKO; IZV. PROF. DR. SC. TONI KOVAČIĆ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog (diplomskog) rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 - b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 - c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
- (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 25.06.2020.

Potpis studenta/studentice:

A. Grubišić

Obrazac I.P.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij
Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANAMARIJA GRUPIŠIĆ

Naslov rada: JE LI TERORIZAM MORALNO OPRAVDAN?

Znanstveno područje: FILOZOFIJA

Znanstveno polje: FILOZOFIJA POLITIKE / FILOZOFIJA MORALA...

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada: IZV. PROF. DR. SC. MARITA BRČIĆ KULJIŠ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada: /

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva: IZV. PROF. DR. SC. BRUNO ČURKO ; RED. PROF. DR. SC. TOMA /
KORUČO

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST

c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 25. 06. 2020.

Potpis studenta/studentice:

A. Grupišić